

अध्याय : एक

शोधपरिचय

विषय प्रवेश

नेपाल विश्वका अन्य देशका तुलनामा सानो र भूपरिवेष्टित मुलुकका रूपमा चिनिन्छ । यहाँ बहुजातीय बहुभाषिक, बहुधार्मिक तथा बहुसांस्कृतिकताको बाहुल्य भएको हुनाले यहाँ बसोबास गर्ने मानिसहरूले आआफ्नै सस्कार परम्परा रहनसहन भाषाको प्रयोग गरेको पाइन्छ । कतिपय मातृभाषाहरू अन्य भाषाको प्रभावमा परी लोपोन्मुखको अवस्थामा छन् भने कतिपय भाषाहरू समय परिस्थिति स्थान , हावापानी , वातावरण हस्तान्तरण परम्परामा परी नयाँ नयाँ भाषिका हुँदै भाषा बन्ने कार्य पनि निरन्तर चलिरहेको छ । त्यसैले कुनै भाषा प्रयोगमा नल्याउनाले लोपोन्मुख अवस्थामा छन् त कुनै मुहानबाट खोला नालानदीले बग्ने पानीसगै केही बोक्दै केही कुरा छोड्दै सरलतातिर अघि बढ्ने क्रममा भौगोलिक धरातल अनुसार आफ्नो गति र आकार बनाउदै नियन्त्र बगिरहँदा हाँगाबिँगा बनाए भै यत्रतत्र फड्को मारेको पाइन्छ । नेपालमा सयभन्दा बढी नै भाषाहरू वर्तमान समायमा प्रयोगमा रहेको पुष्टि विभिन्न विद्वानहरूका शोधपत्रहरू , प्रतिवेदन, लेख , रचनाहरू र राष्ट्रिय जनगणना २०६८ ले गरेको पाइन्छ । संसारभरिमा बोलिने दशभन्दा बढी भाषा परिवारमा भाषाहरूमध्ये नेपालमा पाँच भाषा परिवारका भाषाहरू बोलिन्छन् जसमा सय भन्दा बढी भाषाहरू पर्दछन् । ती निम्न अनुसार उल्लेखनीय रहेको पाइन्छ :

- भारोपेली भाषा परिवार (नेपाली, थारु, भोजपुरी
- भोटबर्मेली भाषा परिवार (नेवार, मगर, राई, लिम्बु, तामाङ,
- अग्नेली भाषा परिवार (सतार/सन्थाल र खडिया)
- द्रविड भाषा परिवार (भाँगड र किसान)
- एकल भाषा परिवार (कुसुण्डा)

नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ अनुसार अन्य भाषा सरह नै किरात राईले बोल्ने बान्तावा भाषालाई पनि राष्ट्रिय भाषाका रूपमा मान्यता दिइएको पाइन्छ । यो भाषा चिनिया तिब्बतीको भोटबर्मेली भाषा परिवारअन्तर्गत पर्दछ । बान्तावा भाषीहरू पूर्वी नेपालको विभिन्न जिल्लाहरूमा लगायत नेपालबाहिर भारतको पश्चिम बङ्गाल, आसाम, सिक्किम ,दार्जिलिङ् भुटान ,बर्माका विभिन्न ठाउँहरूमा समेत छरिएर रहेको पाइन्छ ।

प्रत्येक भाषाको आआफ्नै पहिचान र विशेषता रहन्छ । बान्तावा भाषामा पनि आफ्नै भाषिक विशेषता रहेको पाइन्छ, फरक यति छ कि नेपाली भाषाका बारेमा प्रशस्तै अध्ययन अनुसन्धान खोज तथाङ्क संकलन भएको पाइन्छ, तर बान्तावा भाषाको खोज अनुसन्धान हुन नसकेको स्रोत सामग्रीहरूको अभाव भएको अवस्थामा बान्तावा भाषाको थप अनुसन्धान हुनु आवश्यक छ किनभने पछिल्लो पिढीका लागि यो अति नै महत्त्वपूर्ण स्रोत बन्न सक्ने छ, भन्ने सोच गरेर बान्तावा भाषा र नेपाली भाषाका पदसङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययन गर्न लागिएको हो । भाषिक शुद्धता हुनका निमित्त प्रत्येकका भाषामा व्याकरणिक नियमको अनिवार्य पालना भएको हुनु पर्दछ । व्याकरणिक दृष्टिकोणले शुद्ध भए नभएको जनाउन वाक्यको अर्थ स्पष्ट पार्नका निमित्त बान्तावा र नेपाली भाषाको पदसङ्गति सम्बन्धी तुलनात्मक अध्ययन गरिएको हो ।

समस्या कथन

पहिलो समस्या, राई किरात भाषाहरूमा बान्तावा भाषा र नेपाली भाषाका पदसङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययन भएको छैन । दोस्रो समस्या, नेपाली भाषाका माध्यममा किरात बान्तावा भाषा र नेपाली भाषाका पदसङ्गतिको व्याकरणिक अध्ययन व्याकरण तयार हुने क्रम सुरु भएको छ । नेपालमा सबै नेपालेली भाषाहरूको संरक्षण र विकासका निमित्त व्याकरण निर्माण अनिवार्य प्रारम्भिक कार्य हो । यो कम हुनु पनि समस्या हो । यसैले यस शोधले निम्नलिखित समस्यालाई लिएको छ :

- नेपाली र बान्तावा राई भाषाहरूका व्याकरणिक कोटिहरू (लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, समावेशात्मकता र सार्वनामिकता)का पदसङ्गति केकस्तो व्यतिरेक पाइन्छ ?
- बान्तावा भाषामा के कस्ता व्याकरणिक कोटिहरूका के कस्तो पदसङ्गति पाइन्छ ?
- नेपाली र बान्तावा राई भाषाका व्याकरणिक कोटिहरूका पदसङ्गतिमा के कस्तो व्यतिरेक पाइन्छ ?

उद्देश्य

माथि 'समस्या कथन' शीर्षकमा निर्धारित समस्याहरूको समाधान नै यस शोधको उद्देश्य भएको छ । यस अनुसार यस शोधको प्रमुख उद्देश्य निम्नलिखित रहेको छ :

- नेपाली र बान्तावा राई भाषाहरूका व्याकरणिक कोटिहरू (लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, समावेशात्मकता र सार्वनामिकता)का पदसङ्गतिमा केकस्तो व्यतिरेक पाइन्छ, भन्ने पत्ता लगाउनु ।

- बान्तावा भाषाका व्याकरणिक कोटिहरू पत्ता लगाउनु र
- नेपाली र बान्तावा राई भाषाका व्याकरणिक कोटिहरूका पदसङ्गतिमा भएको व्यतिरेक निर्धारण गर्नु ।

औचित्य

यस अध्ययनले नेपाली भाषाका सापेक्षतामा बान्तावा राई भाषाको अध्ययन गर्दा यसले प्राज्ञिक उन्नयनमा सहयोग गर्ने छ । यसका साथै बान्तावा राई भाषाका व्याकरणिक व्यवस्थाका अध्ययनबाट तिनीहरूका परवर्ती अध्ययनका लागि सहयोग गर्ने छ । यिनीहरूका साथै दोस्रा भाषाका रूपमा नेपाली भाषाको शिक्षण गर्ने शिक्षार्थी र शिक्षकलाई पनि सहयोग गर्ने छ । यिनै कारणहरूले गर्दा यसै अनुसन्धानको औचित्य र महत्त्वको पुष्टि हुन्छ ।

विषयक्षेत्र र सीमा

यहाँ नेपाली र बान्तावा भाषाका व्याकरणिक कोटिहरूमध्ये लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, समावेशात्मकता र सार्वनामिकतामा पाइने पदसङ्गतिमा भिन्नताको मात्र अध्ययन गरिएको छ । यसबाहेक अन्य पक्षमा अध्ययन नगरिनुमा यो शोध सीमित भएको छ ।

शोधविधि

यसमा विशेषतः पुस्तकालयीय विधिको प्रयोग र अन्तर्वार्ता विधिबाट सामग्रीको सङ्कलन गरिएको छ । शोधार्थी स्वयं बान्तावा मातृभाषी भएकाले यस ज्ञानको पनि उपयोग गरिएको छ । विश्लेषणका निम्ति वर्णनात्मक र तुलनात्मक विधिको प्रयोग गरिएको छ । यसको विस्तृत प्रक्रिया अध्याय तीनमा दिइएको छ ।

शोधपत्रको रूपरेखा

यो लघुशोध भएकाले यसका सीमाका आधारमा यसलाई निम्नलिखित अध्यायमा संगठित गरिएको छ :

- अध्याय - एक : शोध परिचय
 - अध्याय - एक : पूर्वकार्यको समीक्षा तथा सैद्धान्तिक आधार
 - अध्याय - एक : अध्ययनको प्रक्रिया र विधि
 - अध्याय - एक : छलफल र परिणाम
 - अध्याय - एक : सारांश, निष्कर्ष तथा उपयोगिता
- सन्दर्भसूची

अध्याय : दुई

पूर्वकार्यको समीक्षा तथा सैद्धान्तिक आधार

पूर्वकार्यको समीक्षा

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत विभिन्न क्याम्पसहरूमा व्यतिरेकी अध्ययन भएका छन् । तीमध्ये प्रतिनिधि प्रमुख अध्ययनहरू निम्नलिखित छन्

पुस्तक समीक्षा

एवर्ट (सन् १९९४) ले द स्ट्रक्चर्स अफ किराती लेङ्ग्वेजेज भन्ने पुस्तकमा आठवटा किराती भाषाहरूको परिचय दिएको पाइन्छ । तीमध्ये बान्तावा भाषा पनि एउटा हो तर यो वर्णनात्मक अध्ययन मात्र हो । यसमा नेपाली भाषासँग व्यतिरेक देखाइएको पनि छैन र पदसङ्गतिको अध्ययन पनि गरिएको छैन ।

राई र राई (२०६७) ले बान्तावा व्याकरण नामक पुस्तक आफैले प्रकाशित गरेका छन् । यस पुस्तकमा बान्तावा भाषाका संगतिको पनि चर्चा गरिएको छ तर यसमा वचन र पुरुषको मात्र संगति दिइएको छ ।

गेलाल (२०६७) ले जनता बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली शिक्षाविभाग, इटहरी सुनसरीबाट सुनसरेली थारू भाषिका र स्तरीय नेपाली भाषाको व्यतिरेकी विश्लेषण शीर्षकमा शोधपत्र तयार पारेको पाइन्छ । प्रस्तुत शोध (क) थारू भाषाको भाषिक स्थिति के कस्तो छ ? (ख) के (कस्ता रूपायनिक कोटिका आधारमा सुनसरेली थारू भाषिका र नेपाली भाषाको रूपायन हुन्छ ? (ग) रूपायनका दृष्टिले सुनसरेली थारू भाषिका र नेपाली भाषामा के कस्ता समानता र भिन्नता पाइन्छन् ? (घ) दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्दा सुनसरेली थारूभाषी शिक्षार्थीलाई केकस्ता कठिनाइहरू आइपर्छन् भन्ने समस्यामा केन्द्रित रहेको छ । यी समस्याहरूका समाधानलाई उद्देश्य बनाइएअनुसार (क) थारूभाषाको भाषिक स्थितिको सामान्य जानकारी दिनु, (ख) रूपायनिक कोटिका आधारमा सुनसरेली थारू भाषिका र नेपाली भाषाको अध्ययन गर्नु, (ग) रूपायनका प्रक्रियाका आधारमा सुनसरेली थारू भाषिका र नेपाली भाषामा पाइने समानता र भिन्नतालाई केलाउनु र (घ) दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्दा

सुनसरेली थारूभाषी वक्तामा आइपर्ने कठिनाइहरूको खोजी गर्ने भन्ने उद्देश्य रहेको छ । अध्ययन विधिमा प्राथमिक स्रोतअन्तर्गत थारूभाषी वक्ता रहेको र द्वितीयक सामग्री अन्तर्गत प्रकाशित, अप्रकाशित लेखका साथै पुस्तकालयीय विधिको उपयोग गरिएको पाइन्छ । यस अध्ययनमा उनले रूपायनिक कोटिको आधारमा नेपाली भाषाको क्रियापदको रूपायन भए पनि थारू भाषिकाको क्रियापदको रूपायन नहुने साथै पुरुष र ध्रुवीयताका आधारमा मात्र नेपाली र थारू भाषिकामा समानता हुने निष्कर्ष प्रस्तुत गरेकी छन् ।

खतिवडा (२०६८) ले जनता बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली भाषाशिक्षाविभाग, इटहरी सुनसरीबाट व्याकरणिक कोटिका आधारमा नेपाली र भाँगड भाषाको ब्यतिरेकी अध्ययन शीर्षकको अनुसन्धान सम्पन्न गरेका छन् । उक्त अनुसन्धानमा (क) भाँगड भाषाको स्थिति के कस्तो छ ? (ख) रूपायनिक कोटिका आधारमा भाँगड भाषा र नेपाली भाषाको रूपायन कसरी हुन्छ ? (ग) भाँगड भाषा र नेपाली भाषामा रूपायनका दृष्टिले के कस्ता समानता र भिन्नता पाइन्छ ? (घ) दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्ने क्रममा भाँगडभाषी विद्यार्थीले गर्ने त्रुटि के कस्ता पाइन्छन् भन्ने प्रश्नलाई समस्या राखेका छन् भने (क) भाँगड भाषाको भाषिक स्थिति पता लगाउनु (ख) रूपायनिक कोटिका आधारमा भाँगड भाषा र नेपाली भाषाको अध्ययन गर्नु (ग) रूपायनिक कोटिका आधारमा भाषा बीचका समानता र भिन्नता पता लगाउनु घ) दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्ने क्रममा भाँगडभाषी विद्यार्थीले गर्ने त्रुटि पता लगाउनु उद्देश्य राखेको देखिन्छ । अध्ययन विधिमा प्राथमिक स्रोतअन्तर्गत भाँगडभाषी वक्ता र भाँगड समुदाय रहेका छन् साथै द्वितीयक स्रोत अन्तर्गत पत्रपत्रिकामा प्रकाशित लेखहरू र पुस्तकालयीय विधिको अवलम्बन गरिएको छ । यस शोधमा भाँगड र नेपाली दुवै भाषामा ध्रुवीयता र वाच्यका आधारमा समानता हुने तर अन्य सबै कोटिको रूपायनमा असमानता हुने निष्कर्ष निकालिएको पाइन्छ ।

राई (२०७०) ले जनता बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली शिक्षाविभाग, इटहरी सुनसरीबाट नेपाली र बान्तावा भाषाका व्याकरणिक कोटिको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकको अनुसन्धान सम्पन्न गरेकी छन् । यस शोध कार्यका लागि (क) नेपाली र

बान्तावा भाषाको स्वरूप के कस्तो छ ? (ख) नेपाली र बान्तावा भाषाको वर्णगत अवस्था र स्वरूप कस्तो छ ? (ग) नेपाली र बान्तावा भाषाका व्यकरणिक कोटिहरू (लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, पक्ष, भाव, वाच्य, कारक, करण(अकरण र आदर) को संरचना/ ढाँचा कस्तो छ ? लगायतका प्रश्नहरूलाई समस्याका रूपमा राखेकी छन् भने (क) नेपाली र बान्तावा भाषाको सङ्क्षिप्त परिचय दिनु (ख) नेपाली र बान्तावा भाषाको वर्ण तथा भाषिकाहरूको सामान्य परिचय दिनु (ग) व्यकरणिक कोटिहरूको (लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, पक्ष, भाव, वाच्य, कारक, करण(अकरण र आदर) का आधारमा बान्तावा भाषा र नेपाली भाषाको विश्लेषण गर्नु उद्देश्य राखेकी छन् । यस अध्ययनमा पुस्तकालयीय विधिबाट सामग्री सङ्कलन गरिएको पाइन्छ भने बान्तावा भाषामा लिङ्गव्यवस्था नपाइनु, अज्ञात, अभ्यस्त पक्षमा स्पष्ट स्वरूप नपाईनुका साथै आदर जनाउनका लागि बहुवचनात्मक रूपको प्रयोग गर्नु र बान्तावा भाषाका ६ ओटा स्वर वर्ण र ३० ओटा व्यञ्जनवर्ण रहेको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

लखोटिया (२०७०) ले जनता बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली शिक्षाविभाग, इटहरी सुनसरीबाट माहेश्वरी र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकमा शोध तयार पारेको पाइन्छ । उक्त शोधमा (क) माहेश्वरी जाती र भाषाको स्वरूप कस्तो छ ? (ख) माहेश्वरी भाषामा के कस्ता व्यकरणिक कोटिहरू छन् ? (ग) व्यकरणिक कोटिका आधारमा माहेश्वरी भाषा र नेपाली भाषा बीच के कस्ता समानता र भिन्नता छन् जस्ता प्रश्नहरू समस्याका रूपमा रहेका छन् भने (क) माहेश्वरी जाति र भाषाको सामान्य परिचय दिनु (ख) माहेश्वरी भाषामा व्यकरणिक कोटिहरू औल्याउनु (ग) व्यकरणिक कोटिका आधारमा माहेश्वरी भाषा र नेपाली भाषा बीच समानता र भिन्नता प्रस्तुत गर्नु उद्देश्य रहेका छन् । अध्ययन विधिमा प्राथमिक स्रोतअर्न्तगत माहेश्वरी भाषी वक्ताबाट सामग्री सङ्कलन गरेको र सैद्धान्तिक अध्ययनका लागि द्वितीयक सामग्रीका रूपमा पुस्तकालयीय विधिको अवलम्बन गरिएको पाइन्छ । यस अनुसन्धानमा नेपाली भाषामाभन्दा भिन्नता काल, आदर, वचन र क्रियाको लिङ्ग व्यवस्थामा भिन्नता देखाइएको छ । नेपालीमा भूतकालका पाँच पक्ष भएकामा माहेश्वरीमा चार प्रकारका पक्ष नेपालीमा उच्च र उच्चतम आदरार्थी

भएकामा माहेश्वरीमा तीनको अभाव तथा माहेश्वरीको क्रियाको वचन भेद र लिङ्ग व्यवस्थामा भिन्नता भएको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

आचार्य (२०७१) ले जनता बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली शिक्षाविभाग, इटहरी सुनसरीबाट थारू र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी विश्लेषण शीर्षकमा शोध तयार पारेको पाइन्छ । (क) रौतार थारू र नेपाली भाषाको रूपायनमा के कस्ता समानता र भिन्नता छन् ? (ख) दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषा सिक्दा रौतार थारू भाषी शिक्षार्थीलाई के कस्ता कठिनाइहरू आइपुग्छन् भन्ने प्रश्नलाई समस्या राखेका छन् भने (क) रूपायनिक कोटिका आधारमा रौतार थारू र नेपाली भाषामा पाइने समानता र भिन्नतालाई पहिचान गर्नु (ख) दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषा सिक्दा रौतार थारू वक्तामा आइपर्ने कठिनाइहरूको खोजी गर्नु उद्देश्य राखेको देखिन्छ । यस शोधमा नमुना छनोट विधिको प्रयोग गरि सर्वेक्षणीय विधिको प्रयोगबाट सामग्री सङ्कलन गरेको देखिन्छ भने द्वितीयक स्रोतअर्न्तगत पुस्तकालयीय विधिबाट सैद्धान्तिक आधारको निर्माण गरेको यसले नेपाली भाषा र रौतार थारू भाषामा नामको वचन, आदर र कारक व्यावस्थामा सर्वनामको वचन र आदर व्यावस्थामा क्रियाको लिङ्ग र वचन जस्ता रूपायनिक कोटिमा भिन्नता पाइने निष्कर्ष निकालिएको पाइन्छ ।

खतिवडा (२०७१) ले जनता बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली शिक्षाविभाग, इटहरी सुनसरीबाट खवास बोली र नेपाली भाषाको व्याकरणिक कोटिका आधारमा व्यतिरेकी विश्लेषण शीर्षकमा शोधपत्र तयार पारेको पाइन्छ । प्रस्तुत शोध निम्नानुसारको समस्यामा केन्द्रित रहेको छ : (क) मोरङका खवास जातिको बोलीको भाषिक स्थिति के कस्तो छ ? (ख) रूपायनिक कोटिका आधारमा खवास बोली र नेपाली भाषाको रूपायन कसरी हुन्छ ? (ग) खवास बोली नेपाली भाषामा रूपायनका दृष्टिले के कस्ता समानता र भिन्नता पाइन्छ ? (घ) दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्ने क्रममा खवास बोलीका विद्यार्थीले गर्ने त्रुटि के कस्ता पाइन्छन् ? यी समस्याहरूका समाधानलाई उद्देश्य बनाइएअनुसार उद्देश्यहरू निम्नानुसारका देखिन्छन् : (क) मोरङका खवास जातिको बोलीको भाषिक स्थिति पता लगाउनु, (ख) रूपायनिक कोटिका आधारमा खवास बोली र नेपाली भाषाको अध्ययन गर्नु, (ग) रूपायनिक कोटिका आधारमा

खवास बोली र नेपाली भाषा बीचका समानता र भिन्नता पत्ता लगाउनु, (घ) दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्ने क्रममा खवास बोली बोल्ने विद्यार्थीले गर्ने त्रुटि पत्ता लगाउनु रहेको छ । अध्ययन विधिमा प्राथमिक स्रोतअन्तर्गत खवास बोलीका वक्ताबाट सामग्री सङ्कलन गरिएको छ भने सैद्धान्तिक आधारका निम्ति पुस्तकालयीय विधिको उपयोग गरिएको पाइन्छ । यसमा व्याकरणिक धारा, लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, पक्ष, भाव, वाच्य र ध्रुवीयताका आधारमा नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिको रूपायन हुन्छ । ती कोटिलाई अध्ययन गर्दा खवास बोली र नेपाली भाषामा ध्रुवीयताका आधारमा समानता र अरू सबै कोटिहरूका रूपायनमा असमानता पाउन सकिने निष्कर्ष निकालिएको छ ।

राई (२०७१) ले जनता बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली भाषाशिक्षा विभाग, इटहरी सुनसरीबाट नेपाली र कोयु भाषाका शब्दवर्गको व्यतिरेकी अध्ययन शीर्षकमा शोधपत्र तयार पारेको पाइन्छ । प्रस्तुत शोध (क) कोयु भाषामा के कस्ता शब्दवर्ग छन् ? (ख) कोयु भाषाका नामिक वर्गमा के कस्तो रूपायन हुन्छ ? (ग) नेपाली र कोयु भाषाका शब्दवर्गमा के कस्तो व्यतिरेक पाइन्छ ? र (घ) नेपाली र कोयु भाषाका नामिक वर्गमा के कस्ता रूपतात्त्विक व्यतिरेक पाइन्छ ? लगायतका समस्यामा केन्द्रित छ भने (क) कोयु भाषाका शब्दवर्गको निर्धारण गर्नु (ख) कोयु भाषाका नामिक वर्गका रूपायनको अध्ययन गर्नु (ग) नेपाली र कोयु भाषाका शब्दवर्गमा व्यतिरेक पत्ता लगाउनु र (घ) नेपाली र कोयु भाषाका नामिक वर्गका रूपतात्त्विक व्यतिरेकको निर्धारण गर्नु उद्देश्य रहेको छ । यो अनुसन्धान शोधार्थीको आफ्नै जानकारी र पुस्तकालयीय विधिबाट अध्ययन गरिएको छ । यस शोधमा कोयु भाषामा नामयोगी बाहेक आठओटा मात्र शब्दवर्ग रहेको देखाइएको छ, यसका साथै कोयु भाषामा व्याकरणिक लिङ्गविधान नभएको, वचन तीनओटा भएको र प्रथम पुरुषमा समावेशात्मक र असमावेशात्मक रूपहरू भएको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

तामाङ (२०७२) ले जनता बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली भाषाशिक्षा विभाग, इटहरी सुनसरीबाट तामाङ भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन शीर्षकमा शोध तयार पारेको पाइन्छ । (क) तामाङ र नेपाली भाषाको परिचय तथा वर्गीकरण के कसरी

गरिन्छ ? (ख) तामाङ र नेपाली भाषाका बीचमा के कस्ता समानता र असमानता रहेका छन् ? (ग) तामाङ मातृभाषीले नेपाली दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्दा गर्ने सम्भाव्य त्रुटि के के हुनसक्छन् ? भन्ने प्रश्नलाई समस्या राखेका छन् भने (क) यस अध्ययनमा तामाङ र नेपाली भाषाको परिचय र वर्गीकरण गर्नु, (ख) व्याकरणिक कोटिका आधारमा तामाङ भाषा र नेपाली भाषा बीचको समानता र असमानता पता लगाउनु र (ग) तामाङ मातृभाषीले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा सिकाइका क्रममा गर्ने सम्भाव्य त्रुटि पत्ता लगाउनु उद्देश्य राखेको देखिन्छ । क्षेत्रीय अध्ययन विधि, प्रश्नोत्तर विधि र पुस्तकालयीय विधिबाट शोधपत्र तयार पारिएको पाइन्छ । यस शोधले तामाङमा लिङ्गभेद नपाइने, कर्ता र क्रियामा वचन र पुरुषको सङ्गति नहुने, काल, पक्ष, भाव र ध्रुवीयतामा नेपालीसँग व्यतिरेक हुने भन्ने निष्कर्ष निकालिएको पाइन्छ ।

लुम्फुवा (२०७४) ले जनता बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली भाषाशिक्षा विभाग, इटहरी सुनसरीबाट लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटि शीर्षकमा शोधपत्र तयार पारेको पाइन्छ । प्रस्तुत शोध (क) कक्षा ६ मा अध्ययन गर्ने लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा के कस्ता त्रुटि गर्दछन् ? (ख) उक्त त्रुटिका कारणहरू के के हुन् ? (ग) उनीहरूले गर्ने मुख्य त्रुटिको क्षेत्र कुन हो ? (घ) उक्त त्रुटिहरूका निराकरणका लागि कस्ता उपायहरू अपनाउन सकिन्छ ? जस्ता समस्याहरू रहेका छन् भने (क) कक्षा ६ मा अध्ययन गर्ने लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउनु, (ख) उक्त त्रुटिका कारणहरू पत्ता लगाउनु, (ग) उनीहरूले गर्ने मुख्य त्रुटिको क्षेत्र पत्ता लगाउनु र (घ) त्रुटि निराकरण उपायहरू पत्ता लगाउनु भन्ने उद्देश्य रहेका छन् । यसमा तेह्रथुम जिल्लाका पौठाक, सन्दु र ओयाक्जुङ गाउँपालिकाका विद्यालय स्तरका १६/१६ जना विद्यार्थीहरूमध्येका आठजना छात्र र आठजना छात्रा गरी जम्मा ६४ जना लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई नमुनाका रूपमा लिइएको छ र निर्णयात्मक नमुना छनोट पद्धतिबाट नमुना छनोट गरिएको छ । तथ्याङ्क सङ्कलनका लागि प्रश्नावलीको निर्माण गरिएको छ । यस शोधले लिम्बू मातृभाषीले पुरुषगत, आदरगत, सङ्गतिमा

त्रुटि गर्ने गरेको निष्कर्षसहित त्यसका कारणहरू र त्रुटि निराकरणका उपायहरू बताइएको छ ।

लिम्बू (२०७४) ले जनता बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली भाषाशिक्षा विभाग, इटहरी सुनसरीबाट लिम्बू नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकमा शोधपत्र तयार पारेको पाइन्छ । प्रस्तुत शोध (क) लिम्बू भाषामा के कस्ता व्यकरणिक कोटिहरू छन् ? (ख) व्यकरणिक कोटिका आधारमा लिम्बू भाषा र नेपाली भाषाबीच के कस्ता समानता र भिन्नता छन् लगायतका समस्यामा केन्द्रित छ भने (क) लिम्बू भाषाका व्याकरणिक कोटिहरू औल्याउनु र (ख) व्याकरणिक कोटिका आधारमा लिम्बू भाषा र नेपाली भाषाबीच समानता र भिन्नता प्रस्तुत गर्नु उद्देश्य रहेको छ । यस शोधमा लिम्बू मातृभाषी समुदायलाई नमुनाका रूपमा लिइएको छ भने सोद्देश्यपूर्ण नमुना छनोट प्रक्रिया अपनाइएको छ । तथ्याङ्क सङ्कलनका लागि प्रश्नावलीको प्रयोग गरिएको छ र पुस्तकालयीय विधिबाट सैद्धान्तिक आधार तयार पारिएको देखिन्छ । यस अध्ययनले नेपाली भन्दा लिम्बू लिङ्ग, वचन, पुरुष, पक्ष, कारक र आदरमा भिन्नता भएको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

राई (२०७५) ले नेपाली भाषा र दुडमाली भाषाका व्याकरणिक कोटिहरूको व्यतिरेकी अध्ययन शीर्षकमा शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषाशिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तहका निम्ति शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । यसमा दुडमाली भाषामा केकस्ता व्याकरणिक कोटिहरू छन् र नेपाली भाषासँग केकस्तो व्यतिरेक पाइन्छ भन्ने समस्या लिइएको छ । ती समस्याहरूको समाधान गर्नुलाई उद्देश्य बनाइएको । प्रश्नावलीको प्रयोग गरेर क्षेत्रीय विधिमा तयार गरिएको यो शोधमा दुडमाली भाषामा व्याकरणिक लिङ्ग नभएको, तीनवटा वचन भएको प्रथम पुरुष सर्वनाममा समावेशी र असमावेशी भेद भएको भन्ने निष्कर्षसहित तिनीहरूमा नेपालीसँग व्यतिरेक देखाइएको छ ।

यी पूर्वकार्यहरूबाट शीर्षकको चयन, समस्या कथन, अनुसन्धान विधिका निर्धारण र सीमाङ्कनमा सहयोग प्राप्त भएको छ ।

सैद्धान्तिक अवधारणा

सैद्धान्तिक आधार

यस अध्ययनका लागि प्रायोगिक भाषाविज्ञानअन्तर्गत व्यतिरेकी विश्लेषणसँग सम्बन्धित पुस्तकहरूबाट सैद्धान्तिक आधार तयार पारिएको छ । यसका साथै पूर्वकार्यका आधारमा शोधपत्रको ढाँचा तयार पारिएको छ । यसका साथै विषय विशेषज्ञ र शोध निर्देशकको परामर्श पनि लिइएको छ । शोधपत्रको प्रस्तुतीकरणको क्रममा आवश्यकताअनुसार तालिकीकरण पनि गरिएको छ ।

कुनै आधार वा प्रकृतिलाई वाक्यमा प्रयोग गर्दा त्यसको कोशीय अर्थलाई कायम राख्दै त्यस आधार वा प्रकृतिलाई अर्को शब्द वा पदका एकाइसँग सम्बद्ध गराउने वर्गलाई रूपायनिक कोटि भनिन्छ (न्यौपाने र अन्य, २०६९ : ९८) । यसअन्तर्गत सामान्यतः पदसङ्गतिसँग सम्बन्धित लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, समावेशात्मकता र सार्वनामिकता पर्दछन् । यो अध्ययन नेपाली र बान्तावा भाषाका यिनै पदसङ्गतिका व्यतिरेकमा आधारित रहेको छ ।

व्यतिरेकी विश्लेषण

व्यतिरेकी विश्लेषणमा दुई वा दुईभन्दा बढी भाषाहरू सम्बन्धित हुन आउँछन् । जुन कुनै भाषाका बिचको अन्तर वा भिन्नतालाई आधार बनाएर अध्ययन विश्लेषण गरिन्छ, त्यो व्यतिरेकी विश्लेषण ठहर्छ (ढकाल, २०७० : १६२) । व्यतिरेकी विश्लेषणलाई चिनाउने सन्दर्भमा विभिन्न विद्वान्का अभिमतलाई परिभाषाका रूपमा यहाँ उल्लेख गर्न सकिन्छ :

व्यतिरेकी विश्लेषणले मातृभाषा र अन्य भाषामा रहेका भिन्नतालाई प्रस्तुत गर्दछ । ढुङ्गेल र दाहालका उल्लेखअनुसार रबर्ट ल्याडोका विचारमा व्यतिरेकी विश्लेषण कुनै पनि दुई भाषाको तुलनात्मक अध्ययनसँग सम्बन्धित विषय हो जहाँ एउटा भाषाको वक्ताले अर्को भाषा सिक्न आइपर्ने समस्याहरू पत्ता लगाउने र वर्णन गर्ने काम गरिन्छ । त्यस्ता तुलनात्मक अध्ययनहरूको उपयोग भाषिक परीक्षण, यान्त्रिक अनुवाद तथा द्विभाषिक क्षेत्रको भाषिक प्रभावमा समेत हुन्छ (ढुङ्गेल र दाहाल, २०७४ : १५१) । यसरी दुई वा सोभन्दा बढी भाषाहरूका बीच संरचनात्मक एकरूपता तथा भिन्नताको वर्णन व्यतिरेकी विश्लेषणमा गरिन्छ ।

व्यतिरेक देखाउन तुलना र प्रतितुलना गरिन्छ । मिल्दाजुल्दा सार्वभौम विशेषताको अध्ययन(विश्लेषण गर्नु अन्वय हो, तर व्यतिरेकी भाषा विज्ञानले अन्वयको विपरीत मार्ग अँगाल्छ । अन्वय र व्यतिरेक दुबैका लागि तुलना जरूरी हुन्छ । तुलनाको आधारचाहिँ कालक्रमिक नभएर समकालिक हुन्छ ।

व्यतिरेकी विश्लेषणका दुईओटा पद्धति देखिन्छन् : (क) समतलीय पद्धति र (ख) ऊर्ध्वतलीय पद्धति ।

समतलीय पद्धति

समतलीय पद्धति सैद्धान्तिक दृष्टिले भन्दा प्रायोगिक दृष्टिले उपयोगी हुन्छ । यसमा भाषा १ र भाषा २ का भाषिक तत्त्वहरूको वर्णन र व्याख्या हुन्छ । समतलीय पद्धतिमा प्रायः दुई भाषाका भाषिक तत्त्वको तुलना हुन्छ । तसर्थ यसले कम क्षेत्र ओगट्छ ।

ऊर्ध्वतलीय पद्धति

यसले दुई भन्दा बढी भाषाहरूका बिच समानता र भिन्नताका बिन्दुहरूलाई विस्तृत रूपमा औँल्याउँछ । ऊर्ध्वतलीय पद्धतिले भाषाहरूको तुलना गर्ने नमुना दिन्छ र तुलनीय तत्त्व निर्देश गर्दछ । ऊर्ध्वतलीय पद्धतिले प्रायः भाषाका सार्वभौम अभिलक्षणको खोजी गर्ने काम गर्छ । यो सैद्धान्तिक हिसाबले जटिल प्रकृतिको हुन्छ ।

रूपायन र रूपायनिक कोटिको परिचय

पदसङ्गति वाक्यसँग सम्बन्धित भएको र यसको कारण रूपायन पनि भएकाले रूपायन र रूपायनिक कोटिको परिचय निम्नलिखित उदाहरणबाट दिन सकिन्छ :

(१) क. ड्का “म”

ख. ड्काची “हामीहरू दुई”

ग. ड्कान् “हामीहरू दुईभन्दा बढी”

यी उदाहरणमा वचनमा रूपायन भएको छ । माथिका (१)क., ख. र ग.का प्रत्येकका शब्दसमूहका कोशीय अर्थमा समानता छ तर स्वरूप भिन्न छ । यसो हुनु नै रूपायन हो । यसरी रूपायन भनेको रूप चल्नु हो । माथि ड्का “म”, ड्काची “हामीहरू दुई” र ड्कान् “हामीहरू” का रूप चलेका हुन् । रूप नचली वाक्यमा प्रयोग

हुँदैन अर्थात् कुनै शब्द वाक्यमा प्रयोग हुँदा त्यसको रूप चल्छ । त्यसैले लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, काल, पक्ष, भाव, समावेशात्मकता, सार्वनामिकीकरण जस्ता कारणले रूपावली निर्माण गर्नु रूपायन हो । यीमध्ये पदसङ्गतिसँग सम्बन्धित लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, समावेशात्मकता, सार्वनामिकीकरण जस्ता व्याकरणिक कोटिमा कुनै शब्दको प्रयोग हुनु नै रूपायन हो (न्यौपाने, २०६२: १२८) र रूपायन गर्ने तत्त्वलाई रूपायनिक कोटि भनिन्छ ।

रूपायन र व्युत्पादनमा फरक

व्युत्पादन र रूपायन दुवै शब्दरचना हुन् तर व्युत्पादनले नयाँ शब्दको निर्माण गर्दछ भने रूपायनले त्यस शब्दलाई वाक्यमा प्रयोग हुन लायक बनाउँछ (न्यौपाने, २०६२: १२८); जस्तै :

(२) क. चा “खानु (धातु)।” + लो = चालो “खाने गरी (क्रियायोगी)”

ख. उडका “यो (सर्वनाम)” + सारी = उडसारी “यसरी”

ग. लेमछोक “गुलियो (विशेषण)” + छोक = लेमछोकछोक “अति गुलियो”

माथि (२) का उदाहरणहरूमध्ये क. मा धातुबाट, ख. मा सर्वनामबाट क्रियायोगीको व्युत्पादन भएको छ भने ग. मा विशेषणबाट विशेषणमै व्युत्पादन भएको छ । यसरी व्युत्पादनबाट नयाँ शब्दको निर्माण हुन्छ । रूपायन यसको विपरीत प्रक्रिया हो; जस्तै :

(३) क. इका खाट्ठा ।

“म जान्छु ।”

ख. इकाची खाट्ची ।

“हामीहरू दुई जान्छौं ।”

ग. इकान् खारिन् ।

“हामीहरू जान्छौं ।”

यहाँ (३) का उदाहरणहरूमा इका “म” एउटै शब्द वचनमा रूपायित भएर खाट् “जानु” क्रियापदसँग सङ्गति भएको छ । यो रूपायन हो ।

रूपायनका तत्त्व

व्युत्पादन र रूपायन वा रूपावली तयार पार्ने दुई तत्त्व हुन्छन् : आधार तत्त्व र आधेय तत्त्व ।

आधार तत्त्व

आधार तत्त्व भनेको जुनबाट नयाँ शब्दको निर्माण हुन्छ, त्यो एकाइ हो । यसै गरी जेको वा जेमा रूप चल्छ त्यो हो अर्थात् जेमा अरू लिङ्ग, वचन, काल, भाव आदि जनाउने सर्गहरू गाँसिन्छन्, त्यो तत्त्व हो । नेपालीमा धातु र अधातु अर्थात् नाम, सर्वनाम र विशेषणको रूप चल्छ वा व्याकरण हुन्छ । आधार एक रूप मात्रको पनि हुन्छ, अनेक रूपको पनि हुन्छ । नेपालीमा घर, खेत, इमान आदि एक रूपका आधार हुन् भने घरेलु, खेती, इमानदार आदि अनेक रूपका आधार हुन् । यसै गरी बान्तावामा इ “हाँस्छ” एउटा रूपको धातु हो भने इ-मेट् “हँसाउँछ” दुई रूपको आधार हो ।

संक्षेपमा व्युत्पादन र रूपायनका भिन्नतालाई निम्नलिखित तालिकामा देखाइएको छ :

तालिका : १

रूपायन र व्युत्पादनमा भिन्नता

व्युत्पादन	रूपायन
कोशीय शब्दको रचना हुन्छ; जस्तै : छाप् “लेख्नु (धातु)” + को=छाप्को “लेख्ने”	वाक्यीय शब्द वा रूपको रचना हुन्छ; जस्तै : त+छाप् “लेख्नु (धातु)”=तछाप् “तँ लेख्छस्”
नयाँ नयाँ शब्दको निर्माण गरिन्छ; जस्तै : हा “बाँड्नु (धातु)” + वो=हावा “बाँड्ने”	रूपावलीको निर्माण गरिन्छ; जस्तै : छाप् “लेख्छ”, तछाप् “लेख्छस्”, छाप्टा “लेख्यो” आदि
सर्गको प्रथम क्रम हुन्छ	सर्गको दोस्रो वा अन्तिम क्रम हुन्छ
कोशीय अर्थ हुन्छ	व्याकरणात्मक अर्थ हुन्छ
वाक्यमा प्रयोगयोग्य अर्थ हुँदैन	वाक्यमा प्रयोगयोग्य हुन्छ

(स्रोत : शर्मा, २०७१, पृ. : १७२)

यस तालिकाअनुसार छाप् “लेख्नु (धातु)” बाट + को = छाप्को “लेख्ने” जस्ता नयाँ शब्दको निर्माण भई व्युत्पादन भएको छ भने छाप् “लेख्छ”, तछाप् “लेख्छस्”, छाप्टा “लेख्यो” आदि पदमा नयाँ शब्द बनेको पाइँदैन । यो रूपायन हो ।

आधेय तत्त्व

आधेय तत्त्व भनेको कुनै आधारमा गाँसिने सर्ग वा प्रत्यय हो । रूपायनका सन्दर्भमा लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल आदि जनाउने सर्गलाई आधेय तत्त्व भनिन्छ । यिनीहरूलाई नै रूपायनिक वा व्याकरणिक कोटि पनि भन्ने व्याकरणिक परम्परा छ । यसलाई तालिका २: मा दिइएको छ ।

तालिका : २

बान्तावामा आधार तत्त्व र आधेय तत्त्व

आधार तत्त्व	आधेय तत्त्व
ओडा “यो”	ओ = ओडाओ “यहाँको”
मना “मान्छे”	ची “हरू” = मनाची “मान्छेहरू”
छाप् “लेख्” (धातु)	उ “आज्ञा” = छाप् “लेख”

यसरी आधार तत्त्वमा आधेय तत्त्व लागेर रूपायन हुन्छ ।

पूर्वकार्यको उपयोगिता

यो अनुसन्धान शिक्षाशास्त्र सङ्काय स्नातकोतर तह उत्तीर्ण गर्ने प्रयोजनका लागि गरिएको छ । यसै प्रयोजनका क्रममा शोधार्थीहरूले थुप्रै अनुसन्धानहरू सम्पन्न गरेका छन् । प्रस्तुत शोधको शीर्षक नेपाली र बान्तावा भाषाका पदसङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययन रहेको छ । पूर्वकार्यहरूको समीक्षा गर्नु पर्दा यसभन्दा अगाडिका शोधहरूमा व्यतिरेकी विश्लेषण नेपाली भाषा र अन्य भाषामा भने भएको पाइन्छ । माथि २.१ मा केही पूर्वकार्यहरू दिइएका छन् तर नेपाली र बान्तावा भाषाका बीचमा

पदसङ्गतिमा भने व्यतिरेकी विश्लेषण भएको पाइँदैन । त्यसैले यो शीर्षकको शोध भिन्न किसिमको भएकाले पूर्वकार्यको उपयोगिता देखिन्छ।

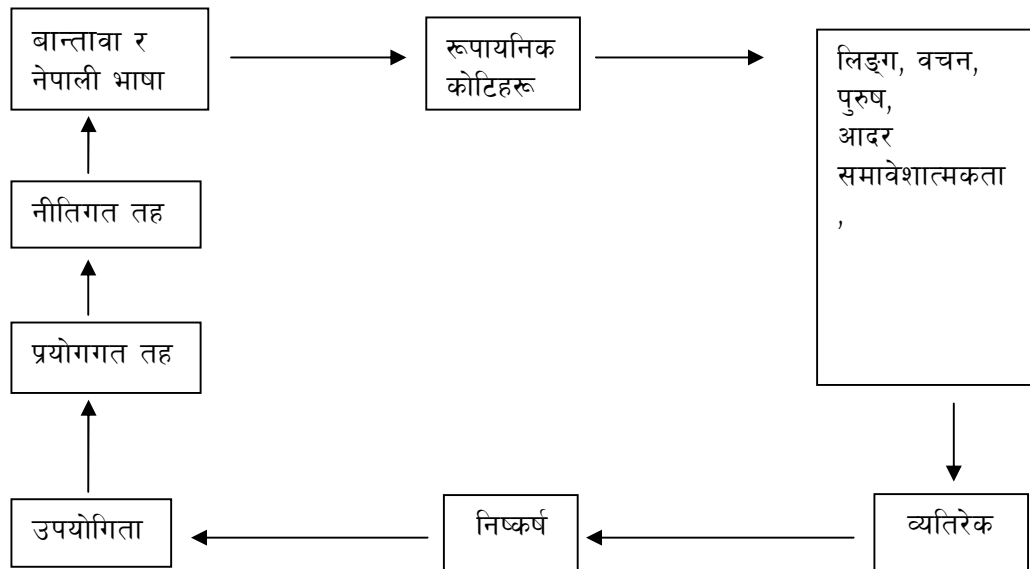
समग्रमा : पूर्वकार्यको समीक्षाका माध्यमबाट आफूले शोध गर्नु पूर्व कुन कुन शीर्षकमा शोध भएका छन् र भविष्यमा कस्ता शीर्षकमा शोध गर्न सकिन्छ, भन्ने जानकारी प्राप्त गर्नका लागि पूर्वकार्यको समीक्षा गर्न अत्यन्तै आवश्यक देखिन्छ । यसै पक्षलाई नै पूर्वकार्यको समीक्षाका उपयोगिता पनि मान्न सकिन्छ ।

अध्ययनको प्रारूप

माथि सैद्धान्तिक आधारमा उल्लेख गरिएअनुसार व्यतिरेकी विश्लेषणका सिद्धान्तका आधारमा तथ्यको विश्लेषण गरिएको छ । तथ्य विश्लेषणको प्रारूप निम्नलिखित रहेको छ :

आरेख : १

व्यतिरेकी विश्लेषणको रूपरेखा

यस आरेख अनुसार प्रस्तुत शोध बान्तावा र नेपाली भाषाका रूपायनिक (व्याकरणिक) कोटिहरूमा लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर र समावेशात्मकताको व्यतिरेकी अध्ययनमा केन्द्रित छ । अन्तिम अध्यायमा निष्कर्षसहित यसको उपयोगिता र नीतिगत तहमा कार्यान्वयनको उल्लेख गरिएको छ ।

अध्याय : तीन

अध्ययनको विधि र प्रक्रिया

विषय प्रवेश

प्रस्तुत अध्ययनका निम्ति निम्नलिखित विधि र प्रक्रिया अपनाइएको छ ।

नमुना/जनसङ्ख्या

प्रस्तुत अनुसन्धानका निम्ति साँगुरीगढी गाउँपालिकामा रहेका नेपाली भाषा र बान्तावा भाषा दुवैमा दखल भएका बुद्धिजीवी वक्ताहरूलाई नमुनाका रूपमा लिइएको छ । यसका साथै शोधार्थी पनि बान्तावा मातृभाषी भएकाले यस ज्ञानको पनि उपयोग गरिएको छ ।

नमुना छनोट

यस सन्दर्भमा यस गाउँपालिकाबाट यादृच्छिक रूपमा छानिएका एक एकजना बुद्धिजीवी रहने गरी नमुना छनोट गरिएको छ । यस अध्ययनमा साँगुरीगढी गाउँपालिकाका वडा नं. ८, ९ र १० का प्रत्येक वडाका ५ जना महिला र ५ जना पुरुषलाई नमुनाका रूपमा चयन गरिएको छ । उक्त नमुना बान्तावा राई मातृभाषी रहेका छन् ।

उपकरण निर्माण

तथ्याङ्क सङ्कलनका निम्ति प्रत्यक्ष प्रश्नावलीको माध्यम अपनाइएको छ । यसका साथै शोधार्थी आफैँलाई पनि तथ्याङ्क सङ्कलनको एउटा उपकरण बनाइएको छ । प्रश्नावलीलाई परिशिष्टमा राखिएको छ ।

उपकरणको परीक्षण

बनाइएको प्रश्नावली परीक्षणका लागि शोधनिर्देशक र विज्ञहरूको परामर्श लिइएको छ ।

तथ्याङ्क सङ्कलनको विधि

प्रस्तुत अनुसन्धानका निम्ति बनाइएको प्रश्नावली र शोधकर्ता इन्द्रकुमारी राई बान्तावाभाषी भएकाले आफ्ना जानकारीका आधारमा पनि सामग्रीको सङ्कलन गरिएको छ । सहायक र पूरक सामग्रीका निम्ति पूर्वाध्ययनहरूको सहयोग लिइएको छ । सैद्धान्तिक अध्ययनका लागि पुस्तकालयीय स्रोत पनि प्रयोग गरी सैद्धान्तिक आधार तयार पारिएको छ । प्राप्त सामग्रीलाई देवनागरी लिपिमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तथ्यविश्लेषण

माथि सैद्धान्तिक आधारमा उल्लेख गरिएअनुसार व्यतिरेकी विश्लेषण सिद्धान्तका आधारमा तथ्याङ्कको विश्लेषण गरिएको छ ।

अध्याय : चार

परिणाम र छलफल

विषय प्रवेश

नेपालको स्वतन्त्र भाषिक सर्वेक्षण नभएका वर्तमान अवस्थामा जनगणनाका प्रतिवेदनलाई नै भाषिक सर्वेक्षणको आधार मान्दै गरिएको पाइन्छ। २००८ देखि सुरु भई प्रत्येक दश दश वर्षमा गरिँदै आएका ती प्रतिवेदनहरूमा एकै किसिमको भाषिक विवरण पाइँदैन भन्ने कुरा तालिका-१ : ले प्रमाणित गरेको छ।

तालिका-१ : विभिन्न समयका भाषिक संख्या

वर्ष	२००८	२०१८	२०२८	२०३८	२०४८	२०५८	२०६८
भाषासंख्या	४४	३६	१७	१८	३२	९२+११	१२३ +२

(स्रोत : न्यौपाने, २०७३, पृ. : १२७)

यस तालिकाका विवरणमा विश्वास गर्ने आधार नै पाइँदैन किनभने भाषाको संख्यामा अनपत्यारिला किसिमले वृद्धि भएको छ। विशेष गरेर २०४८ देखि २०६८ सम्मका बीस वर्षमा ३२बाट ९५ नयाँ भाषाहरू थपिएका छन् तथापि विकल्पका अभावमा यसैलाई आधार मान्नु पर्ने बाध्य बाध्यता छ। २०६८ सालका जनगणना विवरणमा उल्लिखित १२३ +२ भाषाहरूलाई तालिका -१ :मा देखाइएको छ।

तालिका-२ : २०६८ सालको भाषिक तथ्याङ्क

क्र.सं	भाषा	जनसंख्या	प्रतिशत	क्र.सं	भाषा	जनसंख्या	प्रतिशत
१	नेपाली	१,१८,२६,९५३	४४.६३९२	२	मैथिली	३०,९२,५३०	११.६७२३
३	भोजपुरी	१५,८४,९५८	५.९८०८	४	थारु	१५,२९,८७	५.७७४३
५	तामाङ	१३,५३,३११	५.१०७८	६	नेवार	८,४६,५५७	३.१९५२
७	बज्जिका	७,९३,४९६	२.९९४६	८	मगर	७,८८,५३०	२.९७६२
९	डोटेली	७,८७,८२७	२.९७३५	१०	उर्दू	६,९१,५४६	२.६१०१
११	अवधि	५,०१,७५२	१.८९३७	१२	लिम्बू	३,४३,६०३	१.२९६८
१३	गुरुङ	३,२५,६२२	१.२२९०	१४	बैतडेली	२,७२,५२४	१.०२८६

१५	राई	१,५९,११४	०.६००५	१६	आछामी	१,४२,७८७	०.५३८९
१७	बान्तावा	१,३२,५८३	०.५००४	१८	राजवंशी	१,२२,२१४	०.४६१२
१९	शोर्पा	१,१४,८३०	०.४३३४	२०	हिन्दी	७७,५६९	०.२९२७
२१	चाम्लिङ	७६,८००	०.२८९८	२२	बभाङ्गी	६७,५८१	०.२५५०
२३	सन्थाली	४९,८५८	०.१८८१	२४	चेपाङ	४८,४७६	०.१८२९
२५	दनुवार	४५,८२१	०.१७२९	२६	सुनुवार	३७,८९८	०.१४३०
२७	मगही	३५,६१४	०.१३४४	२८	उराव	३३,६५१	०.१२७२
२९	कुलुङ	३३,१७०	०.१२५१	३०	खम	२७,११३	०.१०२३
३१	राजस्थानी	२५,३९४	०.०९५८	३२	माभी	२४,४२२	०.०९२१
३३	थामी	२३,१५१	०.०८७३	३४	भुजेल	२१,७१५	०.०८१९
३५	बाङ्गाला	२१,०६१	०.०७८४	३६	थुलुङ	२०,६५९	०.०७७९
३७	याक्खा	१९,५५८	०.०७३८	३८	धिमाल	१९,३००	०.०७२८
३९	ताजपुरिया	१८,८११	०.०७०९	४०	अङ्गिका	१८,५५५	०.०७००
४१	साम्पाङ	१८,२७०	०.०७८९	४२	खालिङ	१४,४६७	०.०५४६
४३	वाम्बुले	१३,४७०	०.०५०८	४४	कुमाल	१२,२२२	०.४६१
४५	दरै	११,६७७	०.०४०४	४६	बाहिङ	११,६५८	०.०४४
४७	बाजुरेली	१०,७०४	०.०४०४	४८	ह्याल्मो	१०,१७६	०.०३४७

तालिका २ अनुसार बान्तावा राई समूहको भाषा भएकाले राई समूहका भाषाहरूको उल्लेख आवश्यक देखिन्छ। यसलाई तालिका ३ : मा दिइएको छ।

तालिका : ३

राई समूहका भाषाहरू

भाषा	वक्ता सङ्ख्या	क्षेत्र
१. राई	१,५९, ११४ / ०.६००५ प्रतिशत	पूर्वी पहाडी जिल्लाहरू
२. बान्तावा	१, ३२, ५८३ / ०.५००४ प्रतिशत	भोजपुर धनकुटा
३. चाम्लिङ	७६८०० / ०.२८९८ प्रतिशत	खोटाङ
४. सुनुवार	३७,८९८ / ०.१४३० प्रतिशत	रामेछाप, ओखलढुङ्गा

५. कुलुड	३३,१७०/०.१२५१ प्रतिशत	सोलुखुम्बु
६. थुलुड	२०,६५९/०.०७७९ प्रतिशत	सोलुखुम्बु
७. याक्खा	१९,५५८/०.०७३८ प्रतिशत	इलाम, पाँचथर, धनकुटा
८. साम्पाड	१८,२७०/०.०७८९ प्रतिशत	भोजपुर, खोटाङ
९. खालिङ	१४,४६७/०.५४६ प्रतिशत	सोलुखुम्बु
१०. वाम्बुले	१३,४७०/०.०५०८ प्रतिशत	ओखलढुङ्गा
११. बाहिङ	११,६५८/०.०४४ प्रतिशत	ओखलढुङ्गा, सोलु
१२. नाछिरिङ	१००४१/०.०३८२ प्रतिशत	खोटाङ
१३. याम्फु	९,२०८/०.०३४७ प्रतिशत	पश्चिम संखुवासभा
१४. दुमी	७,६३८/०.०२८८ प्रतिशत	खोटाङ
१५. पुमा	६,६८६/०.०२५२ प्रतिशत	खोटाङ
१६. दुङमाली	६,२६०/०.०२३६ प्रतिशत	भोजपुर दक्षिण
१७. आठपहरिया	५,५३०/०.०२०८ प्रतिशत	धनकुटा
१८. मेवाहाङ	४,६५०/०.०१७५ प्रतिशत	पश्चिम संखुवासभा
१९. लोहोरुङ	३,७१६/०.०१४० प्रतिशत	पश्चिम संखुवासभा
२०. छिन्ताङ	३,७१२/०.०१४० प्रतिशत	धनकुटा छिन्ताङ
२१. छिलिङ	२,०४६/०.००७७ प्रतिशत	धनकुटा चुङवाङ
२२. जेरो/जेरुङ	१,७६३/०.००६६ प्रतिशत	ओखलढुङ्गा
२३. लितुङ	१,४२४/०.००५३ प्रतिशत	खोटाङ
२४. कोयु	१,२७१/०.००४७ प्रतिशत	खोटाङको सुङ्देल
२५. बालिङ/वालुङ	१,१६९/०.००४४ प्रतिशत	ओखलढुङ्गा
२६. बेलहारे	५९९/०.००२२ प्रतिशत	धनकुटा बेलाहारा
२७. साम	४०१/०.००१५ प्रतिशत	भोजपुर दोवाने
२८. फाङ्दुवाली	२९०/०.००१० प्रतिशत	धनकुटा, फाङ्दुवा
२९. लिङखिम	१२९/०.०००४८ प्रतिशत	इलाम

(स्रोत: न्यौपाने, २०७३, पृ. : १३८)

यी राई समूहका भाषाहरूमा विवाद भए पनि बान्तावा यस समूहको भाषा हो भन्ने चाहिं निर्विवाद छ । सोलुखुम्बु, ओखलढुङ्गा, खोटाङ, भोजपुर, सङ्खुवासभा र धनकुटा गरी छ जिल्लामा राई समूहका भाषाहरूको घना क्षेत्र देखिन्छ ।

बान्तावा जाति र भाषाको परिचय

बान्तावा किरात राई समुदायले बोल्ने भाषाहरूमध्ये सबैभन्दा बढी वक्ताहरूले बोल्दै आएको भाषा मानिन्छ । बान्तावा एउटा जाति वा थर पनि हो र यो एउटा भाषिक समूह पनि हो । नामकरणका सम्बन्धमा विभिन्न मतमतान्तर पाएका छन् ।

यस भाषाका केही विद्वान्हरूका अनुसार *बोन* र *तावा* दुई शब्द मिलेर *बान्तावा* शब्दको निर्माण भएको हो भन्ने छ । बान्तावा भाषामा *बोन*को अर्थ *पानीको मुहान/मूल* र *तावा*को अर्थ *अतिथि* वा *पाहुना* भन्ने हुन्छ । यसको समष्टिगत अर्थ *पानीको मुहान/मूलबाट (उत्पत्ति भएका) आएका अतिथि वा पाहुना* भन्ने हुन्छ । यहाँ पानीको मुहान भन्नाले हिमालको फेदी, नदी वा पानी भएको ठाउँबाट उत्पत्ति भएर आएकाहरूलाई *बोन्तावा* र उनीहरूले बोल्ने भाषालाई *बोन्तावा* भाषा भनिएको हो । यही *बोन्तावा* शब्द नै पछि *बान्तावा* भएको हो भन्ने भनाइ एक थरीको रहिआएको छ । यसैगरी अर्काथरी विद्वान्हरूका अनुसार बान्तावा शब्द *बाना* र *तावा* मिलेर बनेको हो जसमा *बाना*को अर्थ *आएको* र *तावा*को अर्थ *मयूर* हुन्छ । यसको समग्र अर्थ *मयूर पाइने ठाउँबाट आएको* भन्ने हुन्छ । यसरी बान्तावा भाषाको नामकरण सम्बन्धी जेजति मतमतान्तर भए पनि बान्तावाहरू पानीको मूल वा मुहान भएको ठाउँबाट आएको अर्थात् जहाँ पानी र जङ्गल छ त्यस्तो ठाउँमा बसोवास गर्ने जातिले बोल्ने भाषा नै बान्तावा हो भन्ने बुझिन्छ (राई, २०७३ : १५१) ।

बान्तावा राईहरूले बोल्ने भाषा नै बान्तावा भाषा भएकाले जहाँ जहाँ बान्तावा राईहरू छन् त्यहाँ त्यहाँ यो भाषा बोलेको पाइन्छ । विशेष गरी भोजपुर जिल्ला यस भाषाको उर्वर र उद्गम थलो मानिन्छ । त्यसपछि इलाम, धनकुटा, मोरङ, सुनसरी, उदयपुर, खोटाङ, पाँचथर, काठमाडौं लगायत नेपालका अधिकांश जिल्लाका साथै नेपाल बाहिर भारतको दार्जिलिङ, सिक्किम, आसाम तथा भुटान लगायत विश्वका विभिन्न देशहरूमा बान्तावा भाषाका वक्ताहरू रहेको पाइन्छ । बान्तावा भाषीहरूको वक्ता सङ्ख्या राष्ट्रिय जनगणना २०५८ (सन् २००१) अनुसार ३,७१,०५६ रहेको थियो (केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग) । यो सङ्ख्या २०६८ सालमा घटेर १,३२,५८३ मा सीमित भएको देखिन्छ । यसरी बान्तावा

भाषीहरूको वक्तासङ्ख्या घट्नुको कारण विविध हुन सक्दछ । जस्तै बान्तावा भाषा बान्तावा राईहरू बाहेकका अन्य राई भाषीहरू (जस्तै चाम्लिङ, साम्पाङ, कुलुङ) ले पनि मातृभाषाका रूपमा बोल्ने गरेको पाइन्छ, तर पछिल्ला समयमा मातृभाषाप्रतिका सचेतताका कारण बोल्दा बान्तावा भाषा बोले पनि जनगणना लेखनमा आआफ्नै मातृभाषा लेखाउने प्रचलनले गर्दा पनि बान्तावा भाषाको वक्ता सङ्ख्या घटेको हुन सक्दछ । राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार राई भाषा भनी १,५९,१४४ वक्ता सङ्ख्या देखाइएको छ, तर कुन राई हो भनेर किटान गरिएको छैन । वास्तवमा राई मात्र भन्ने कुनै छुट्टै भाषा देखिँदैन । यही राई भाषा मानिएका मध्ये धेरै वक्ता बान्तावा भाषी हुन सक्ने सम्भावना प्रबल देखिन्छ । यसै गरी भारतको सिक्किम र दार्जिलिङमा त बान्तावा भाषालाई नै राई भाषाको रूपमा चिनाउने गरिन्छ (राई र राई, २०६९ : ३६) ।

बान्तावा भाषाका भाषिका

ग्रियर्सनका अनुसार बान्तावा भाषा चिनियाँतिब्बती भाषापरिवारको भोटबर्मेली उपशाखाको प्राचीन किराती भाषामध्ये सार्वनामिक भाषाहरूमा पूर्वीय उपसमूहभित्रको एक भिन्न भाषा हो (राई, सन् १९८५ : १०) । यो मूलतः माझकिरातमा बसोबास गर्ने एक राई जातिले बोल्ने मातृभाषा हो । हाल यस भाषाका वक्ताहरू मुलुकभित्र र मुलुकबाहिर यत्रतत्र छरिएर बस्न पुगेका छन् । विभिन्न भौगोलिक क्षेत्रमा बसोबासका कारण बान्तावा भाषाको रूप केही फरक हुन गएको पनि पाइन्छ । यस भाषाका फरक फरक यी रूपलाई भाषिका भन्ने गरिन्छ । यसका विभिन्न भाषिका रहेका छन् तथापि यसका व्याकरणिक कोटि र पदसङ्गतिमा खासै भिन्नता पाइँदैन ।

पदसङ्गति

वाक्यमा आएका एउटा पदका व्याकरणिक कोटिअनुसार अर्को पदको व्याकरणिक कोटि निर्धारण हुनुलाई पदसङ्गति भनिन्छ । सामान्यतः लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, समावेशात्मकता र सार्वनामिकीकरण पदसङ्गतिका कारण मानिन्छन् । भाषाका वाक्यव्यवस्थामा शब्दवर्गान्तर्गत नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियापदका बीच पदसङ्गति भएको पाइन्छ ।

लिङ्ग र सङ्गति

वाक्यमा आबद्ध नामिकका मानवीय/मानवेतर, सजीव/निर्जीव, पुरुष/स्त्री, स्थूल/सूक्ष्म, कठोर /कोमल जस्ता आकारको संकेत गर्ने कोटिलाई लिङ्ग भनिन्छ (न्यौपाने र न्यौपाने, २०६३ : ९३) । नेपालीमा यो कोटि नाम, केही विशेषण र धातुमा मानवीय/मानवेतर र अस्त्रीलिङ्ग/स्त्रीलिङ्ग जस्ता भेदमा बाँडिएको देखिन्छ । नेपालीमा शाब्दिक, व्युत्पादनिक र रूपायनिक लिङ्ग पाइएका छन् । बान्तावा भाषामा नाम शब्दका भाले (पुलिङ्ग) तथा पोथी (स्त्रीलिङ्ग) छुट्याउने प्राकृतिक लिङ्गभेद तथा भालेपोथी नछुट्टिने निर्जीव वस्तु जनाउने नपुंसक लिङ्ग पनि हुन्छ । तीमध्ये बान्तावा भाषामा शाब्दिक र व्युत्पादनिक तहमा लिङ्गभेद भए पनि नेपालीमा विभिन्न तहमा लिङ्ग सङ्गति पाइन्छ भने बान्तावा भाषामा व्याकरणिक लिङ्गभेद पाइँदैन ।

शाब्दिक लिङ्ग

शाब्दिक लिङ्ग भनेको भिन्न भिन्न लिङ्गका लागि भिन्न भिन्न शब्दको प्रयोग हुनु हो । यसलाई तालिका ४.१ मा दिइएको छ ।

तालिका : ४.१

बान्तावा भाषामा शाब्दिक लिङ्गभेद

पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
पापा “बुवा”	मामा “आमा”
बुबु “दाजु”	नाना “दिदी”
पुसाइ “फुपाजु”	छुना “फुपू”
बाडा “काका”	छुना “काकी”

यहाँ पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग जनाउन भिन्न भिन्न शब्द आएकाले यसलाई शाब्दिक लिङ्ग भनिएको हो ।

व्युत्पादनिक लिङ्ग

व्युत्पादनिक लिङ्ग भनेको कुनै आधारमा सर्ग लागेर भिन्न लिङ्ग बुझाउने प्रक्रिया हो । मुक्त वा बद्ध रूपका आधारमा लिङ्गको सङ्केतन भइसकेपछि फेरि आधारको निर्माण भएका अवस्थालाई यहाँ व्युत्पादनिक लिङ्ग भनिएको छ । यस्तो लिङ्ग नेपालीमा सर्वनामबाहेक अधातु वा प्रातिपदिक र धातु सबैमा पाइन्छ । नेपालीमा ई (काकी), इनी (सेर्पिनी), एनी (कर्केनी), नी (नेवारनी) जस्तो गरी स्त्रीलिङ्ग बनाइन्छ भने बान्तावा भाषामा पा/बा लागेर पुंलिङ्ग र मा लागेर स्त्रीलिङ्ग जनाइन्छ । यसलाई तालिका ४.२ मा दिइएको छ ।

तालिका नं. : ४.२

व्युत्पादनिक लिङ्गभेद

पुंलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
टायपा “लोग्ने”	टायामा “स्वास्नी”
वापा “भाले कुखुरा”	वामा “स्वास्नी”
दिवा “बाजे”	दिमा “बज्यै”
देवा “बडा”	देमा “बडी”

यी उदाहरणहरूमा क्रमशः पा/बा सर्गले पुंलिङ्ग र मा सर्गले स्त्रीलिङ्ग जनाएका हुँदा यी व्युत्पादनिक लिङ्ग भनिएका हुन् । कतिपय शब्दले दुवै लिङ्ग बुझाएको पनि पाइन्छ । यसो भए पनि वाक्यमा लिङ्गभेद पाइँदैन; जस्तै :

(१) क. निछ्छा बाना ।

“भाइ आयो / बहिनी आई ।”

ख. बुबु बाना / नाना बाना ।

“दाजु आयो / दिदी आई ।”

बान्तावा भाषाका यी उदाहरणहरूमा कर्ता जुन लिङ्गको भए पनि क्रियापद एकै किसिमको देखिन्छ । यसै गरी पदावलीका तहमा पनि लिङ्गभेद पाइँदैन; जस्तै :

(२) क. ड्को बुबु ।

”मेरो दाजु ।”

ख. ड्को नाना ।

“मेरी दिदी ।”

ग. खान्नुयाङ् बुबु ।

”राम्रो दाजु ।”

घ. खान्नुयाङ् नाना ।

”राम्री दिदी ।”

यसरी नेपालीमा भेद्य (सम्बन्ध जनिने नाम) र भेदक (को/की,रो/री लागेका शब्द) र भेद्य, विशेष्य र केही विशेषणमा तथा उद्देश्य र विधेय वा क्रियापदमा लिङ्ग सङ्गति पाइए पनि बान्तावा भाषाका सबै तहमा व्याकरणिक लिङ्गभेद नभएर प्राकृतिक लिङ्ग पाइन्छ । यसैले लिङ्गमा सङ्गति पाइँदैन । यसरी लिङ्गका आधारमा नेपाली र बान्तावा भाषामा व्यतिरेक पाइएकाले बान्तावाभाषीले दोस्रा भाषाका रूपमा नेपाली सिक्दा वा बोल्दा लिङ्गमा भेदक र विशेषणका सङ्गतिमा त्रुटि गर्ने गर्दछन् । उनीहरू नेपालीमा निम्नलिखित किसिमको अभिव्यक्ति गर्दछन् :

(३) क. रामको स्वास्नी

ख. राम्रो केटी

वचन र सङ्गति

वचन भनेको वस्तुका संख्या सम्बन्धी धारणालाई अभिव्यक्त गर्ने व्याकरणिक कोटि विशेष हो (न्यौपाने र न्यौपाने, २०६३ :९६) । यो भाषाअनुसार भिन्नभिन्न किसिमले अभिव्यक्त भएको देखिन्छ । नेपालीमा एकवचन/बहुवचन किसिमको सरल व्यवस्था छ, भने बान्तावा भाषामा चाहिँ सामान्यतया तीनओटा वचन हुन्छन् : एकवचन, द्विवचन र बहुवचन ।

नाम र क्रियामा वचन सङ्गति

नामहरू वचनका आधारमा गणनीय र अगणनीय हुन्छन् । यस कारण गणनीय नाममा मात्र वचन भेद हुन्छ । नेपाली नाममा एकवचन र बहुवचनको व्यवस्था भएजस्तै बान्तावा भाषाका नाममा पनि एकवचन र बहुवचनको व्यवस्था पाइन्छ तर बान्तावा भाषामा नामका वचनको निर्धारण क्रियापदबाट हुने हुँदा यसैअनुसार नाम र क्रियामा सङ्गति भएको मानिन्छ; जस्तै :

- (४) नेपाली – बान्तावा
क. मान्छे आउँछ – मना बान्
ख. मान्छेहरू आउँछन् – मनाची बान्ची(द्विवचन)/म्बान् (बहुवचन)

यी उदाहरणहरूका ख. मा नेपालीमा द्विवचनको व्यवस्था नभएकाले यसले द्विवचन/बहुवचन दुवै बुझाएको छ भने बान्तावा भाषामा नामको वचन क्रियापदले निर्धारण गरेको छ ।

सर्वनाम र क्रियामा वचन सङ्गति

सर्वनामले नामको सन्दर्भ जनाउने गर्दछ अर्थात् यसको आफ्नो स्वतन्त्र अर्थ नभएकाले नामको अग्रसन्दर्भ (पहिले आएका) वा पश्चसन्दर्भ (पछि आएका) अनुसार सर्वनामको अर्थ निर्धारित हुन्छ । बान्तावा भाषामा चार प्रकारका सर्वनाम छन् (राई र अन्य, २०६७, पृ. : ११-१२) :

- पुरुषवाचक सर्वनाम
- दर्शक सर्वनाम
- प्रश्नवाचक सर्वनाम र
- वामित्ववाचक सर्वनाम ।

पुरुषवाचक सर्वनाम र क्रियामा वचन सङ्गति

कथनमा नामको सन्दर्भ जनाउने सर्वनामको व्याकरणिक कोटिलाई पुरुषवाचक सर्वनाम भनिन्छ । यस्ता सर्वनामहरू प्रथम पुरुषवाचक, द्वितीय पुरुषवाचक र तृतीय

पुरुषवाचक गरी तीन किसिमका हुन्छन् । यिनीहरूका वचनभेदअनुसार क्रियामा पनि वचनभेद भई दुवैमा सङ्गति भएको पाइन्छ; जस्तै :

क. प्रथम पुरुष सर्वनामको क्रियापदसँग सङ्गति

प्रथम पुरुष सर्वनाम भनेको वक्तालाई जनाउने व्याकरणिक कोटि हो । यसका एकवचन, द्विवचन र बहुवचन गरी तीन वचन हुन्छन्; जस्तै :

(५) क. उङ्का “म” : प्रथम पुरुष एकवचन

ख. उङ्काची “हामीहरू” : प्रथम पुरुष द्विवचन

ग. उङ्कान “हामीहरू” : प्रथम पुरुष बहुवचन

यिनीहरूका अनुसार क्रियासँग सङ्गति हुन्छ भन्ने कुराको उदाहरण निम्नलिखित वाक्यहरूमा पाइन्छ :

(६) क. उङ्का कोक चाडा । : एकवचन

“म भात खान्छु ।”

ख. उङ्काची कोक चाची । : द्विवचन

“हामी दुई भात खान्छौं ।”

ग. उङ्कान् कोक चान् । : बहुवचन

“हामीहरू भात खान्छौं ।”

यी उदाहरणहरूमा प्रथम पुरुष सर्वनामका वचनभेद भएका अवस्थामा क्रियापदमा पनि वचनभेद भएको छ । यो तथ्य माथि () क. मा भएका उङ्का “म” र चाडा “खान्छु”, ख.को उङ्काची “हामी दुई” र चाची “खान्छौं” र ग. का उङ्कान् “हामीहरू” र चान् “खान्छौं” बाट प्रमाणित हुन्छ ।

ख. द्वितीय पुरुष सर्वनामको क्रियापदसँग सङ्गति

द्वितीय पुरुष सर्वनाम भनेको कथनका सिलसिलामा सहभागिता जनाउने सर्वनाम हो । यसले श्रोतालाई बुझाउँछ । यसमा पनि प्रथम पुरुष सर्वनाममा जस्तै एकवचन, द्विवचन र बहुवचन हुन्छन् । यसअन्तर्गत निम्नलिखित सर्वनाम पर्दछन्

(७) क. खाना “तँ” : एकवचन

ख. खानाची “तिमीहरू दुई” : द्विवचन

ग. खानानिन “तिमीहरू” : बहुवचन

द्वितीय पुरुषका यी सर्वनामका वचनअनुसार क्रियापदका वचनको छनोट भई सङ्गति हुन्छ; जस्तै :

(८) क. खाना कोक तचा । : एकवचन

“तँ भात खान्छस् ।”

ख. खानाची कोक तचाची । : द्विवचन

“तिमी दुई भात खान्छौ ।”

ग. खानानिन् कोक तचान् । : बहुवचन

“तिमीहरू भात खान्छौ ।”

यी उदाहरणहरूमध्ये ()क. मा द्वितीय पुरुष सर्वनाम एकवचन हुँदा तचा, ख.मा द्विवचन हुँदा तचाची र ग. मा बहुवचन हुँदा तचान् क्रियापद रहेर वचनमा सङ्गति भएको छ ।

ग. तृतीय पुरुष नाम र सर्वनामको क्रियापदसँग सङ्गति

तृतीय पुरुष भनेको कथनका सिलसिलामा सहभागिता नजनाउने अन्य व्यक्ति वा वस्तु जनाउने नाम र सर्वनाम हुन् । यिनीहरूमा चाहिँ बान्तावा भाषामा एकवचन र बहुवचनमात्र हुन्छन्; जस्तै :

(९)क. खोको “ऊ” : एकवचन

ख. खोकोची “उनीहरू” : द्विवचन/बहुवचन

यस अवस्थामा नाम र सर्वनामको वचनभेद क्रियापदले जनाउँछन्; जस्तै :

(१०)क. मना/खो कोक चा । : एकवचन

“मान्छे/ऊ भात खान्छ ।”

ख. मनाची/खोची कोक चाची । : द्विवचन

“मान्छेहरू/उनीहरू (दुई) भात खान्छन् ।”

ग. मनाची/खोची कोक म्चा । : बहुवचन

“मान्छेहरू/उनीहरू भात खान्छन् ।”

यसरी तृतीय पुरुषका नाम र सर्वनाममा चाहिं एकवचन र बहुवचन गरी दुइटामात्र वचन पाइएका छन् । यस अवस्थामा नाम र सर्वनामको वचनलाई क्रियापदले छुट्याउँछ । यसैअनुसार क्रियापदमा वचनभेद भई सङ्गति भएको हुन्छ ।

माथि दिइएका उदाहरणहरूबाट के देखिन्छ भने नेपालीमा सर्वै नाम तथा सर्वनाममा एकवचन र बहुवचन मात्र भएकाले त्यसैअनुसार क्रियापदमा वचनसङ्गति हुन्छ तर बान्तावामा यस्तो हुँदैन । यस भाषामा पुरुषअनुसार वचनमा भिन्नता हुन्छ ।

दर्शक सर्वनाम र क्रियामा वचन सङ्गति

नजिक वा टाढाको व्यक्ति वा वस्तुलाई देखाउने सर्वनामलाई दर्शक सर्वनाम भनिन्छ । बान्तावा भाषामा यस्ता सर्वनामहरू निकटतावाची, दूरतावाची र सुदूरतावाची गरी तीन किसिमका हुन्छन् ।

(११)क. ओको “यो” : निकटतावाची

ख. मोको “त्यो” : दूरतावाची

ग. याको “त्यो” : सुदूरतावाची

यस्ता सर्वनामहरूमा तृतीय पुरुष सर्वनाममा जस्तै एकवचन र बहुवचनमात्र हुन्छन् ।
यस अवस्थामा क्रियापदबाट द्विवचन वा बहुवचन कुन हो भनेर बुझाइन्छ; जस्तै :

(१२)क. ओको खाट् । : एकवचन

“यो जान्छ ।”

ख. ओकोची खाट्ची । : द्विवचन

“यिनीहरू (दुई) जान्छन् ।”

ग. ओकोची म्खाट् । : बहुवचन

“यिनीहरू जान्छन् ।”

निकटतावाची दर्शक सर्वनामका यी वाक्यहरूमा कर्ता कुन वचनको हो भनेर क्रियापदले बुझाएको छ । यसै गरी दूरतावाची र सुदूरतावाची सर्वनाम र क्रियामा पनि सङ्गति हुन्छ ।

प्रश्नार्थक सर्वनाम र क्रियामा वचन सङ्गति

कुनै व्यक्ति वा वस्तुका सम्बन्धमा जिज्ञासा राख्ने सर्वनामलाई प्रश्नार्थक सर्वनाम भनिन्छ । बान्तावा भाषामा यस्ता सर्वनामहरू नेपालीमा जस्तै मानवीय र मानवेतर दुई किसिमका हुन्छन् ।

(१३)क. साड “को” : मानवीय

ख. डी “के” : मानवेतर

यस्ता सर्वनाममा वचनभेद हुँदैन । वचनभेद जनाउनु पर्दा सर्वनामको द्वित्व हुन्छ र क्रियापदबाट वचनभेद बताइन्छ; जस्तै :

(१४)क. साड साड बान्चीयाड ? : द्विवचन

“को को आउँदै छन् ?”

ख. साड साड म्बान्याड ? : बहुवचन

“को को आउँदै छन् ?”

स्वामित्ववाचक सर्वनाम र नामसँग सङ्गति

कुनै व्यक्ति वा वस्तुको स्वामित्व (मेरो, तेरो, उसको) जनाउने सर्वनामलाई स्वामित्ववाचक सर्वनाम भनिन्छ । यिनीहरूले भेदकको काम गर्दछन् । यिनीहरूको सम्बन्ध भेद नामसँग हुने भएकाले यी दुई बीच वचनमा सङ्गति हुन्छ । बान्तावा भाषामा यस्ता सर्वनामहरू तीनवटै वचनमा पाइन्छन् ।

(१५)क उङ्को खिम : एकवचन

“मेरो घर ।”

ख. आन्चो खिमची : द्विवचन

“हाम्रा घरहरू (दुई) ।”

ख. आन्को खिमची : बहुवचन

“हाम्रा घरहरू ।”

(१६)क. आम्को खिम : एकवचन

“तेरो घर ।”

ख. आम्चो खिमची : द्विवचन

“तिमीहरूका घरहरू (दुई) ।”

ग. आम्नो खिमची : बहुवचन

“तिमीहरूका घरहरू ।”

(१७)क. ओसोकोओ खिम : एकवचन

“उसको घर ।”

ख. ओकोचिओ खिमची : द्विवचन/बहुवचन

“उनीहरूका घरहरू ।”

यसरी भेद नामका वचनअनुसार स्वामित्ववाचक सर्वनाम रहेर सङ्गति हुन्छ

पुरुष र क्रियामा सङ्गति

वाक्यमा कथनसँग आबद्ध नामिक वा सहभागीलाई संकेत गर्ने कोटिलाई पुरुष भनिन्छ (न्यौपाने र न्यौपाने, २०६३ : ९७)। यो कोटि सर्वनाम र धातुमा अभिव्यक्त भएको पाइन्छ । कुनै शब्द (सर्वनाम र क्रियापद) ले बोल्ने पहिलो मान्छेलाई बुझाउँछ, कुनैले भनेका कुरा सुन्ने दोस्रो मान्छेलाई बुझाउँछ भने कुनैले बोल्ने सुन्नेभन्दा तेस्रो व्यक्तिलाई बुझाउँछ । यी तीन प्रकारका व्यक्तिलाई पुरुष भनिन्छ । यसरी कथनका सन्दर्भमा संलग्न भएका सहभागीहरूको प्रकृतिलाई जनाउने व्याकरणात्मक कोटि पुरुष हो । यो विशेषतः सर्वनाम र क्रियापदसँग सम्बन्धित हुन्छ (अधिकारी, २०६६, पृ. : ८८) ।

पुरुष तीन प्रकारका हुन्छन् : प्रथम, द्वितीय र तृतीय । कथनमा वक्ताले सन्दर्भ जनाउने प्रथम पुरुष, श्रोताको सन्दर्भ जनाउने द्वितीय पुरुष र वक्ता र श्रोताबाहेकको सन्दर्भ जनाउने नाम र सर्वनामलाई तृतीय पुरुष भनिन्छ । कर्ताका यसै पुरुषका आधारमा क्रियासँग सङ्गति भएको पाइन्छ ।

(१८)क. ड्का छ्वाप्डा ।

“म लेख्छु ।”

ख. खाना तच्छाप् ।

“तँ लेख्छस् ।”

ग. खो छ्वाप् ।

“ऊ लेख्छ ।”

यी उदाहरणहरूमध्ये क.मा प्रथम पुरुष, ख.मा द्वितीय पुरुष र ग.मा तृतीय पुरुष कर्ता भएअनुसार क्रियापद रहेर सङ्गति भएको छ ।

आदरमा सङ्गति

आदर भनेको कुनै व्यक्तिप्रतिको सम्मानभाव हो । नेपालीमा सामान्य, मध्यम, उच्च र विशिष्ट गरी चार किसिमका आदरार्थी नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियापद पाइन्छन् । यसैअनुसार तिनीहरूका विचमा सङ्गति हुन्छ तर बान्तावामा यस्तो भेद पाइँदैन ।

सामान्य

सामान्य आदर भनेको अनादर हो । यसर्थ यसका मूल स्वरूपमा कुनै परिवर्तन हुँदैन; जस्तै :

(१९)क. झुको नुछा बाना । : भेदक र भेद्यमा सङ्गति

“मेरो भाइ आयो ।”

ख. झुवो नुछा बाना । : विशेषण र विशेष्यमा सङ्गति

“हँसिलो भाइ आयो ।”

ग. नुछा बाना । : कर्ता र क्रियामा सङ्गति

“भाइ आयो ।”

घ. खाना तबाना । : कर्ता र क्रियामा सङ्गति

“तँ आइस् ।”

यी उदाहरणहरूमा सामान्य आदरभाव मात्र भएकाले नेपाली र बान्तावामा समान किसिमको सङ्गति पाइन्छ ।

मध्यम

मध्यम आदर भनेको दोस्रो तहको आदर हो । नेपालीमा यसका लागि तिमी वा यसकै बराबर तहको संरचना पाइन्छ; जस्तै :

(२०)क. मेरा भाइ आए । : भेदक र भेद्यमा सङ्गति

ख. हँसिला भाइ आए । : विशेषण र विशेष्यमा सङ्गति

ग. भाइ आए । : कर्ता र क्रियामा सङ्गति

यस किसिमको रचना बान्तावा भाषामा पाइँदैन । यसर्थ यस भाषामा एउटै खाना “तँ/तिमी” र बाना “आयो/आए” शब्दको प्रयोग हुन्छ ।

उच्च

आफूभन्दा माथिका व्यक्तिलाई गरिने तपाईं वा यसै तहको आदर उच्च आदर हो । नेपाली नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियापदमा यसको अभिव्यक्ति पाइन्छ । बान्तावा भाषामा यसका लागि बहुवचनको प्रयोग गरिन्छ; जस्तै :

- (२१) नेपाली – बान्तावा
- क. मेरी दिदी आउनुभयो – उड्को नानाची बानानिन् ।
- ख. मेरा बुवा आउनुभयो । – उड्को पापाची बानानिन् ।
- ग. तपाईं आउनुभयो । – खानानिन् बानानिन् ।

नेपालीका यी उदाहरणहरूमा एकवचनका सर्वनाम र एकवचनकै संयुक्त क्रियापदबाट उच्च आदर जनाइएको छ भने बान्तावामा बहुवचनका नाम, सर्वनाम र क्रियापदबाट यस तहको आदर प्रकट गरिएको छ ।

विशिष्ट

उच्च आदरभन्दा माथिका सम्मानलाई विशिष्ट आदर भनिन्छ । नेपालीमा सर्वनाम र संयुक्त क्रियापदबाट यस्तो आदर प्रकट गरिन्छ भने बान्तावामा यसका लागि उच्च आदरसरहकै भाषा हुन्छ ।

- (२२) नेपाली – बान्तावा
- क. मेरी दिदी आइस्यो । – उड्को नानाची बानानिन् ।
- ख. मेरा बुवा आइस्यो । – उड्को पापाची बानानिन् ।
- ग. हजुर आइस्यो । – खानानिन् बानानिन् ।

समावेशात्मकतामा सङ्गति

समावेशात्मकता प्रथम पुरुषवाचक सर्वनाम र त्यसै पुरुषका क्रियापदसंग सम्बन्धित व्याकरणिक कोटि हो । यस व्याकरणिक कोटिले वक्ताले बोल्दा श्रोतालाई समेटेको छ कि छैन भन्ने जनाउँछ । बान्तावा प्रथम पुरुष सर्वनामका द्विवचन र

बहुवचनका सर्वनाम र क्रियापदमा यो कोटि पाइन्छ । यसअनुसार यी दुईमा समावेशी र असमावेशी रूपहरू हुन्छन् र यिनीहरूमा सङ्गति हुन्छ; जस्तै :

समावेशी

समावेशी भनेको वक्ताले श्रोतालाई समेट्ने किसिमको रूप हो; जस्तै :

- (२३) सर्वनाम – क्रियापद
- क. उङ्काची “हामी दुई (तँसहित)” – चाची “खान्छौं (तँसहित)”
- ख. उङ्कान् “हामीहरू (तँसहित)” – चान् “खान्छौं (तँसहित)”

यहाँ अन्य कुनै सर्ग लागेको छैन । यसैले यहाँ समावेशात्मकता बुझाइएको छ किनभने यहाँका कर्ता सर्वनाम र क्रिया दुवैले श्रोतालाई पनि बुझाएका छन् ।

असमावेशी

असमावेशी भनेको वक्ताले श्रोतालाई नसमेट्ने किसिमको रूप हो; जस्तै :

- (२४) सर्वनाम – क्रियापद
- क. उङ्काचा “हामी दुई (तँबाहेक)” – चाचा “खान्छौं (तँबाहेक)”
- ख. उङ्कान्का “हामीहरू (तँबाहेक)” – चान्का “खान्छौं (तँबाहेक)”

यहाँ सर्वनाम र क्रियामा लागेका द्विवचनमा चा र बहुवचनमा का सर्गबाट असमावेशात्मकता बुझाइएको छ । यस किसिमका स्वरूपले श्रोतालाई समेटेको छैन । नेपालीमा यस किसिमको भिन्नता जनाउने सर्वनाम र क्रियाका स्वरूप छैनन् ।

सार्वनामिकतामा सङ्गति

कर्ता वा कर्म दुवै सर्वनामको कुनै अंश क्रियापदमा टाँसिने प्रक्रियालाई सार्वनामिकता भनिन्छ । बान्तावा भाषामा सार्वनामिक पुरुष, वचन वा दुवैलाई जनाउने अंशहरू क्रियापदमा जोडिएर आउँछन् (राई र अन्य, २०६७, पृ. १०७) । यसलाई निम्नलिखित उदाहरणहरूबाट बुझ्न सकिन्छ :

(२५)क.ड्का कोक चाडा ।

“म भात खान्छु ।”

ख. उड्काची कोक चाची ।

“हामी दुई (तिमी र म) भात खान्छौं ।”

ग. उड्काचा कोक चाचा ।

“हामी दुई (ऊ र म) भात खान्छौं ।”

घ. उड्कान कोक चान ।

“हामीहरू (तिमीहरू र म) भात खान्छौं ।”

ड. उड्कानका कोक चान्का ।

“हामीहरू (उनीहरू र म) भात खान्छौं ।”

प्रथम पुरुषका यी उदाहरणहरूमध्ये ()क.मा एकवचन उड्का “म” को ड् चाडा “खान्छु” मा , ख.मा द्विवचन (समावेशी) उड्काची “हामी दुई” को ची चाची “खान्छौं” मा, ग.द्विवचन (असमावेशी) उड्काचा “हामी दुई” को चा चाचा “खान्छौं” मा, घ.मा उड्कान (समावेशी) “हामीहरू” को न चान “खान्छौं” र ड.मा उड्कान्का (असमावेशी) “हामीहरू” मा जोडिएर सार्वनामिकीकरणका कारण सङ्गति भएको छ । यसै गरी निम्नलिखित उदाहरणहरू हेरौं :

(२६)क.खानाची कोक तचाची ।

“तँ भात खान्छस् ।”

ख. खाननिन खिम तखारिन् ।

“तिमीहरू घर जान्छौ ।”

द्वितीय पुरुषका () वाक्यहरूमध्ये क. मा द्विवचन जनाउन ची आएको हुँदा तचाची क्रियापदमा पनि ची आएको छ भने ख. मा खानानिन कर्तामा न आएका कारण तखारिन् क्रियापदमा पनि न् आएको छ ।

यसरी नेपालीमा नभएको सार्वनामिकीकरणको सङ्गति बान्तावा भाषामा भएकाले यसमा पनि व्यतिरेक पाइएको छ ।

निष्कर्ष

यस अध्यायमा बान्तावा जाति र भाषाको परिचय, बान्तावाका भाषिका र पदसङ्गतिको परिचय दिँदै बान्तावा भाषामा लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, समावेशात्मकता र सार्वनामिकताका आधारमा पाइएको पदसङ्गतिको अध्ययन गरिएको छ । यस अध्ययनबाट प्राप्त नेपाली र बान्तावा भाषाका पदसङ्गति सम्बन्धी व्यतिरेकलाई अध्याय पाँचमा विस्तृत रूपमा दिइएको छ ।

यस अध्ययनका सन्दर्भमा नेपाली भाषामा पदावली र वाक्य तहमा व्याकरणिक लिङ्गभेद पाइएको छ तर बान्तावा भाषा लिङ्गसँग पदसङ्गति देखिँदैन । वचनका कोटिमा पनि नेपाली र बान्तावामा भिन्नता पाइन्छ । नेपालीमा एक वचन र बहुवचन मात्र छन् तर बान्तावा भाषामा द्विवचन समेत पाइन्छ । नेपालीमा समावेशी र असमावेशी भेद छैन तर बान्तावा भाषाका प्रथम पुरुष सर्वनाममा द्विवचन र बहुवचनमा यस्तो भेद भएकाले त्यसै अनुसार क्रियापदमा पनि सङ्गति हुन्छ । नेपालीमा चार तहका आदरार्थी सर्वनाम र क्रियापदमा सङ्गति हुन्छ तर बान्तावामा यस्तो हुँदैन । यसरी नेपाली र बान्तावा भाषामा व्यतिरेक पाइन्छ ।

अध्याय : पाँच

सारांश, निष्कर्ष, र उपयोगिता

सारांश

प्रस्तुत अध्ययन नेपाली र बान्तावा भाषाका बीचको पदसङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययन शीर्षकमा आधारित रहेको छ । बान्तावाभाषीहरू विभिन्न क्षेत्रमा छरिएका हुँदा यसका भाषिकाहरूको पनि विकास भइरहेको छ तर पनि सबै भाषिकाहरूमा यसका व्याकरणिक कोटि र पदसङ्गतिमा खासै भिन्नता आएको देखिँदैन । बान्तावाभाषीहरूले नेपाली भाषाको अध्ययन गरिरहेका छन् । उनीहरूका लागि नेपाली दोस्रो भाषा हो । दोस्रो भाषाको अध्ययन वा प्रयोग गर्दा मातृभाषाको प्रभाव पर्दछ । यस सन्दर्भमा नेपाली भाषा र बान्तावा भाषाका पदसङ्गतिमा केकस्तो व्यतिरेक पाइन्छ, भन्ने समस्यालाई लिई नेपाली र बान्तावा भाषाका बीचको पदसङ्गतिको व्यतिरेक पत्ता लगाउनु यस शोधको उद्देश्य रहेको छ । यस क्रममा लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, समावेशात्मकता र सार्वनामिकताका बीचमा व्यतिरेक गरी निष्कर्ष निकालिएको छ र यसशोधपत्रलाई पाँच अध्यायमा विभाजन गरिने उल्लेख गरिएको छ ।

दोस्रो अध्यायमा, पूर्वकार्यको समीक्षा गर्दै सैद्धान्तिक तथा धारणात्मक संरचनाको परिचय दिइएको छ । यसअन्तर्गत बान्तावा व्याकरण नामक पुस्तक र स्नातकोत्तर तहका प्रयोजनका निम्ति सम्बन्धित क्याम्पसमा प्रस्तुत शोधपत्रहरूको समीक्षा गरिएको छ । यसै अध्यायमा सैद्धान्तिक अवधारणाका लागि व्यतिरेकी विश्लेषण तथा व्युत्पादन र रूपायनको चर्चा गरिएको छ ।

तेस्रो अध्यायमा अध्ययनको विधि र प्रक्रियाको उल्लेख गरिएको छ । यसअन्तर्गत नमुना/जनसङ्ख्या, नमुना छनोट, उपकरणको निर्माण, उपकरणको परीक्षण, तथ्याङ्क सङ्कलन विधि, तथ्य विश्लेषण र अध्ययनको प्रारूप तयार पारिएको छ । विशेषतः प्रश्नावलीको प्रयोग गर्दै क्षेत्रीय सर्वेक्षण विधिमा सामग्रीको सङ्कलन गरिएको छ । सूचना सङ्कलनका पद्धतिका रूपमा प्राथमिक र द्वितीयक सामग्रीहरूलाई प्रयोगमा ल्याइएको छ । यस शोधका लागि शोधार्थी स्वयम् बान्तावा भाषामा बोलचाल गर्न

सक्ने भएकाले शोधार्थी आफैँले पनि तथ्याङ्क सङ्कलनको एउटा उपकरण मानी सामग्री सङ्कलन गरिएको छ । ती सामग्रीहरूका अध्ययनबाट प्राप्त सामग्रीहरूलाई वर्णनात्मक र तुलनात्मक विधिमा विश्लेषण गरिएको छ ।

अध्याय चारमा परिणाम र छलफल शीर्षकअन्तर्गत प्राप्त सामग्रीको विश्लेषण गरिएको छ र अन्तिम यो पाँचौँ अध्याय सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिताका लागि छुट्याइएको छ ।

निष्कर्ष

प्रस्तुत शोध नेपाली र बान्तावा भाषाका पदसङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययन शीर्षकमा तयार गरिएको हो । यस शोधको अध्याय चारमा गरिएका चर्चाका आधारमा नेपाली र बान्तावा भाषाका पदसङ्गतिको स्पष्ट व्यतिरेक पाइएको छ । यी दुवै भाषा भिन्न भिन्न परिवारका भएकाले पनि पदसङ्गतिमा भिन्नता हुनु स्वाभाविकै हो । यस शोधबाट प्राप्त निष्कर्षहरूलाई यहाँ क्रमशः दिइएको छ :

१. नेपालीमा शाब्दिक, व्युत्पादनिक र व्याकरणिक तीनवटै क्षेत्रमा लिङ्गभेद पाइन्छ तर बान्तावा भाषामा शाब्दिक र व्युत्पादनिक लिङ्गभेद पाइन्छ । भेदक, विशेषण र वाक्यात्मक तहमा लिङ्गभेद । यसर्थ बान्तावाभाषीहरूले नेपाली बोल्दा लिङ्गमा त्रुटि गरेको पाइन्छ ।
२. वचनका व्याकरणिक कोटिमा नेपालीमा एकवचन र बहुवचन मात्र छन् तर बान्तावा भाषामा प्रथम पुरुष, द्वितीय पुरुष सर्वनाम र क्रियापदमा द्विवचन पनि पाइन्छ । वचनमा बान्तावा भाषा दोहोरो किसिमको छ । यस भाषामा द्विवचन भए पनि नाम, तृतीय पुरुष सर्वनाम र दर्शक सर्वनाममा एकवचन र बहुवचनमात्र हुन्छन् । यस्तो दोहोरो व्यवस्था नेपालीमा छैन ।
३. नेपालीमा जस्तै बान्तावाका सर्वनाम र क्रियामा पुरुषभेद पाइए पनि बान्तावा भाषाका प्रथम पुरुषअन्तर्गत द्विवचन र बहुवचनमा समावेशी र असमावेशी भेद पाइन्छन् । यस्तो नेपालीमा छैन ।

४. आदरमा पनि नेपाली र बान्तावा भाषामा व्यतिरेक पाइन्छ । नेपालीमा चार तहका सर्वनाम र क्रियापदमा सङ्गति पाइन्छ तर बान्तावा यस किसिमको आदरार्थी पाइँदैन । यस भाषामा आदर जनाउँदा बहुवचनका सर्वनाम र क्रियापदको प्रयोग हुन्छ तर नेपालीमा संयुक्त क्रियापदका एकवचनबाट उच्च आदर प्रकट गरिन्छ ।
५. नेपालीमा नभएको समावेशात्मकता बान्तावा भाषामा भएकाले प्रथम पुरुष सर्वनामअनुसार क्रियामा पदसङ्गति हुन्छ । यसरी समावेशात्मकतामा पनि नेपाली र बान्तावा भाषामा व्यतिरेक पाइन्छ ।
६. नेपालीमा सार्वनामिकीकरण छैन तर बान्तावा भाषामा सर्वनामको अंश क्रियामा जोडिई सार्वनामिकीकरणमा पदसङ्गति हुन्छ । यसरी सार्वनामिकतामा पनि नेपाली र बान्तावा भाषामा व्यतिरेक पाइन्छ ।

सुझाव

१. बान्तावा भाषाका काल र पक्षमा गहन अध्ययन अनुसन्धान गर्नुपर्दछ ।
२. बान्तावा भाषामा साहित्यको अभै पर्याप्त लेखन भएको छैन । यसैले भाषाशिक्षणमा सामग्रीको अभाव छ । यो पूर्ति गर्न साहित्य लेखनलाई प्रोत्साहित गरिनु पर्दछ ।
३. बान्तावा भाषामा शब्दकोशको अभै अभाव छ । यसर्थ शब्दकोशको निर्माण अनिवार्य देखिन्छ ।
४. समय समयमा बान्तावा भाषा तथा व्याकरण सम्बन्धी प्राज्ञिक छलफल बहस तथा गोष्ठीहरूको आयोजना तथा प्रचारप्रसार गरिनुपर्दछ ।
५. बान्तावाभाषी समुदायको घनत्व क्षेत्रमा यसलाई वैकल्पिक भाषाका रूपमा सार्वजनिक प्रयोग गरिनु पर्दछ ।
६. बान्तावा समुदायको बहुलता रहेका ठाउँहरूमा आधारभूत तहमा वैकल्पिक भाषाका रूपमा पठनपाठनलाई लागु गर्नुपर्दछ ।

उपयोगिता

नेपाली नेपालको सरकारी कामकाजको भाषाका साथै आधारभूत तहदेखि विश्वविद्यालय तहसम्म शिक्षणको माध्यम र विषयको भाषा हो । यसकारण नेपाली भाषाले अरू भाषाहरूका विकास र संरक्षणका निम्ति अभिभावकत्व ग्रहण गर्नुपर्ने पनि हुन्छ । यस अध्ययनले नेपाली भाषाका सापेक्षतामा बान्तावा भाषाको अध्ययन गर्दा यसले प्राज्ञिक उन्नयनमा सहयोग गर्ने छ । यसका साथै बान्तावा भाषाका पदसङ्गतिका अध्ययनबाट तिनीहरूका परवर्ती अध्ययनका लागि सहयोग गर्ने छ । यस अनुसन्धानको थप उपयोगितालाई निम्नानुसार तहमा देखाइएकोछ :

नीतिगत तह

प्रस्तुत अध्ययन नीतिगत तहमा औचित्यपूर्ण देखिन्छ किनकि यस अध्ययनले निम्न कार्यहरूका लागि मार्गनिर्देशन गर्नेछ :

१. बान्तावा भाषा (मातृभाषा) का संरक्षण तथा सम्बर्द्धनका लागि सहयोग पुर्याउँछ ।
२. बान्तावा भाषा सम्बन्धी थप अनुसन्धान गर्न उत्साहित बनाउँछ ।
३. आवश्यक शिक्षण विधि तथा सामग्री चयन गर्न सहयोग पुग्दछ ।
४. आधारभूत तहका बान्तावा मातृभाषाका पाठ्यपुस्तकहरू निर्माण गर्न सहयोग पुग्दछ ।
५. बान्तावा भाषाका विकास र विस्तारका लागि आवश्यक शब्दकोश निर्माण गर्न सहयोग पुग्दछ ।
६. बान्तावा भाषा सम्बन्धी थप अध्ययन गर्न चाहनेहरूलाई सहयोग पुग्ने छ ।

कार्यान्वयन तह

कार्यान्वयनका तहमा प्रस्तुत अध्ययनले निम्न कार्यमा सहयोग पुर्याउछ :

१. बान्तावाभाषीहरूलाई आफ्नो भाषाको इतिहासका बारेमा जानकारी लिन सहयोग मिल्ने छ ।

२. नेपाली र लिम्बू भाषाका रूपायनिक कोटिहरू बीच रहेका समानता र भिन्नताहरू जान्न सहयोग मिल्नेछ ।
३. तुलनात्मक अध्ययन पद्धतिको अनुसरण गरी शिक्षकलाई शिक्षण गर्न सहयोग पुग्नेछ ।
४. लिम्बू मातृभाषी वक्ताले नेपाली भाषा दोस्रो भाषाको रूपमा सिकाइ गर्दा गर्ने त्रुटिको पहिचान गर्न सकिने छ ।
५. अन्य भाषामा व्यतिरेकी र तुलनात्मक अध्ययनका लागि आधार बन्नेछ ।

आगामी अनुसन्धानका लागि सम्भावित शीर्षक

आगामी अनुसन्धानका लागि सम्भावित शीर्षकहरू निम्नलिखित हुन सक्ने छन् :

१. बान्तावा मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने त्रुटिको अध्ययन,
२. बान्तावा भाषाका व्याकरणिक कोटिहरूको अध्ययन,
३. नेपाली र बान्तावा भाषाका काल, पक्ष र भावको व्यतिरेकी अध्ययन,
४. नेपाली र बान्तावा भाषाका क्रियापदका संरचनाको व्यतिरेकी अध्ययन,
५. बान्तावा भाषाका शिक्षण प्रक्रियाका अवस्थाको अध्ययन ।

सन्दर्भसूची

- अधिकारी, हेमाङ्गराज, (२०६६), **समसामयिक नेपाली व्याकरण**, काठमाडौँ: कुञ्जल प्रकाशन ।
- आचार्य, गङ्गा, (२०७१), **थारू र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी विश्लेषण**, इटहरी : नेपाली भाषाशिक्षा विभाग, जनता बहुमुखी क्याम्पस, (स्नातकोत्तर शोधपत्र) ।
- एबर्ट, कारेन एच. (१९९४ सन्), **द स्ट्रक्चर अफ किराती लेङ्गेज कम्परेटिभ ग्रामर एन्ड टेक्स्ट्स**, जुरिच ।
- खतिवडा, दैवप्रसाद, (२०६८), **व्याकरणिक कोटिका आधारमा नेपाली र भाँगड भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन**, इटहरी : नेपाली भाषाशिक्षा विभाग, जनता बहुमुखी क्याम्पस, (स्नातकोत्तर शोधपत्र) ।
- खतिवडा, हरिप्रसाद, (२०७१), **खवास बोली र नेपाली भाषाको व्याकरणिक कोटिका आधारमा व्यतिरेकी विश्लेषण**, इटहरी : नेपाली भाषाशिक्षा विभाग, जनता बहुमुखी क्याम्पस, (स्नातकोत्तर शोधपत्र) ।
- गेलाल, सीता, (२०६७), **सुनसरेली थारू भाषिका र स्तरीय नेपाली भाषाको व्यतिरेकी विश्लेषण**, इटहरी : नेपाली भाषाशिक्षा विभाग, जनता बहुमुखी क्याम्पस, (स्नातकोत्तर शोधपत्र) ।
- ढकाल, शान्तिप्रसाद, (२०७०), **प्रायोगिक भाषाविज्ञान**, काठमाडौँ : शुभकामना प्रकाशन ।
- ढुङ्गेल, भोजराज र दुर्गाप्रसाद दाहाल, (२०७४), **प्रायोगिक भाषाविज्ञान**, काठमाडौँ : एम. के पब्लिसर्स एन्ड डिस्ट्रिब्युटर्स ।
- तामाङ, रश्मिता, (२०७२), **तामाङ भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन**, इटहरी : नेपाली भाषाशिक्षा विभाग, जनता बहुमुखी क्याम्पस, (स्नातकोत्तर शोधपत्र) ।
- न्यौपाने, टङ्कप्रसाद, (२०६२), **नेपाली मानक व्याकरण तथा कार्यमूलक लेखन**, विराटनगर : श्याम पुस्तक भण्डार ।
- न्यौपाने, टङ्कप्रसाद र दीपकप्रसाद न्यौपाने, (२०६३), **रूपविज्ञान**, काठमान्डु : भुँडीपुराण प्रकाशन ।
- न्यौपाने, टङ्कप्रसाद, पारसमणि भण्डारी, दीपकप्रसाद न्यौपाने र तुलसीराम घिमिरे (२०६९), **सामान्य भाषाविज्ञान**, काठमाडौँ : सनलाइट पब्लिकेसन ।

- न्यौपाने, दीपकप्रसाद, (२०७३), नेपालको भाषिक परिदृश्य, संज्ञान, मोरङ : नेपाली शिक्षण समिति, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस ।
- पौडेल, माधव प्रसाद, (२०६९), प्रायोगिक भाषाविज्ञानका प्रमुख आयामहरू, काठमाडौं : हेरिटेज पब्लिसर्स एण्ड डिस्ट्रिब्युटर्स प्रा. लि. ।
- राई, डमकुमारी, (२०७०) नेपाली र बान्तवा भाषाका व्याकरणिक कोटिहरूको तुलनात्मक अध्ययन, इटहरी : नेपाली भाषाशिक्षा विभाग, जनता बहुमुखी क्याम्पस, (स्नातकोत्तर शोधपत्र) ।
- राई, नोवलकिशोर र रीता राई, (२०६७), बान्तावा व्याकरण, रवि, पाँचथर : लेखकहरू स्वयम् ।
- राई, प्रमिला (२०७१), नेपाली र कोयु भाषाका शब्दवर्गको व्यतिरेकी अध्ययन, इटहरी : नेपाली भाषाशिक्षा विभाग, जनता बहुमुखी क्याम्पस, (स्नातकोत्तर शोधपत्र) ।
- राई, सनम, (२०७५), नेपाली र दुडमाली भाषाका व्याकरणिक कोटिको व्यतिरेकी अध्ययन, इटहरी : नेपाली भाषाशिक्षा विभाग, जनता बहुमुखी क्याम्पस, (स्नातकोत्तर शोधपत्र) ।
- लखोटिया, सङ्गीता, (२०७०), माहेश्वरी र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिहरूको तुलनात्मक अध्ययन, इटहरी : नेपाली भाषाशिक्षा विभाग, जनता बहुमुखी क्याम्पस, (स्नातकोत्तर शोधपत्र) ।
- लम्साल, रामचन्द्र, वासुदेव गौतम, गणेशराज अधिकारी, (२०६८), सामान्य भाषाविज्ञान, काठमाडौं : भुँडीपुराण प्रकाशन ।
- लिम्बू, राम (२०७३), छथरे लिम्बू भाषामा शब्दवर्गको अध्ययन, धरान : महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस (स्नातकोत्तर शोधपत्र) ।
- लिम्बू, सविता, (२०७३), लिम्बू र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिको तुलनात्मक अध्ययन, इटहरी : नेपाली भाषाशिक्षा विभाग, जनता बहुमुखी क्याम्पस ।
- लुम्फुवा, सरिता, (२०७१), लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिको अध्ययन, इटहरी : नेपाली भाषाशिक्षा विभाग, जनता बहुमुखी क्याम्पस ।

परिशिष्ट

प्रश्नावली

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय स्नातकोत्तर तहको अध्ययन सम्पन्न गर्ने क्रममा नेपाली र बान्तावा भाषाका पदसङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययन सम्पन्न गर्ने क्रममा बान्तावा भाषाका वक्तहरूसँग सहकार्य गर्नुपर्ने भएकाले बान्तावा भाषाका वक्ता रहनुभएका यहाँमा यो प्रश्नावलीमा राखिएका शब्द, वाक्यांश तथा वाक्यहरूलाई बान्तावा भाषामा अनुवाद गरी मेरो अध्ययनमा सहयोग पुर्याइदिनुहुन अनुरोध गर्दछु ।

इन्द्रकुमारी राई

जनता बहुमुखी क्याम्पस, इटहरी

एम.एड. दोस्रो वर्ष

अनुवादकको नाम : उमेर

ठेगाना : सम्पर्क नं. :

नेपाली भाषा	बान्तावा भाषा
केटो आयो (तलदेखि)	
केटो आयो (परदेखि)	
म जान्छु	
हामी (दुई तँबाहेक) गयौं	
हामीहरू (धेरै तँबाहेक) गयौं	
हामी (दुई तँसहित) गयौं	
हामीहरू (धेरै तँसहित) गयौं	
तँ गइस्	
तिमीहरू (दुई) गयौ	
तिमीहरू (धेरै) गयौ	
आमा जानुभयो	
बुवा जानुभयो	
दाजु आउनुभयो	
दिदी आउनुभयो	
भाइ आयो (माथिदेखि)	
बहिनी आई	

सोल्टी आयो	
सोल्तिनी आई	
फुपू आउनुभयो	
फुपाजु आउनुभयो	
मान्छे आयो	
मान्छेहरू (दुई) आए	
मान्छेहरू (धेरै) आए	
ऊ राम्रो मान्छे हो ।	
राम्रा मान्छेहरू (दुईजना आए)	
राम्रा मान्छेहरू (धेरै) आए	
तँ आइस्	
तिमीहरू (दुई) आयौ	
तिमीहरू (धेरै) आयौ	
ऊ आयो	
उनीहरू (दुई) आए	
उनीहरू (धेरै) आए	
उहाँ जानुभयो	
उनी गइन्	
उहाँहरू जानुभयो	
तपाईं जानुहुन्छ	
तपाईंहरू जानुहुन्छ (दुई)	
तपाईंहरू जानुहुन्छ (धेरै)	
ऊ जान्छ	
ऊ जाँदै छ	
गएको छ	
गएछ	
गएथ्यो	
एकजना मान्छे	
दुईजना मान्छे	
एउटा गाई	
दुईवटा ढुङ्गा	
म रोएँ	
म भात खान्छु	
यसले रक्सी खायो	

मैले बन्चराले रुख काटे	
मैले उसलाई पैसा दिए	
रुखबाट पात खस्यो	
हिजोदेखि पानी परिरहेको छ ।	
हातमा पैसा छैन	
म तिमीविना बाँच्न सकिदैन	
म मासुसँग मात्र भात खान्छु	
म तिमीसँगै जान्छु	
ए तँसँग जान्छु	
गाई गयो	
गोरु गयो	
ढुङ्गो लड्यो	
ढुङ्गाहरू लडे	

zf]wfyL{sf] JolQmut ljj/0f

नाम : इन्द्रकुमारी राई
जन्ममिति : २०४९/१२/२७
लिङ्ग : महिला
नागरिक : नेपाली
धर्म : किरात
ठेगाना : धरान-११, सुनसरी
वैवाहिक स्थिति : विवाहित
रुचि : शिक्षण, समाजसेवा, भ्रमण
सम्पर्क नं. : ९८६३१७९७३८
ईमेल ठेगाना : raiindarkumari12@gmail.com
शैक्षिक योग्यता :

वृम= ; +=	tx	pQL0f{ ;fn	>]0fL	cWoog u/]sf] z}lIifs ;+:yf
१	S.L.C.	२०६८	प्रथम	श्री बराहलक्ष्मी मा.वि., आहाले-२, ताम्राड
२	+2	२०७०	दोस्रो	आदर्श उच्च मा.वि., सफाइ धाप, छिन्ताड, धनकुटा
३	Bachelor	२०७३	पास	महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, धरान, सुनसरी
४	M.Ed. (AY)			जनता बहुमुखी क्याम्पस, इटहरी

बुबाको नाम : कृष्णबहादुर राई
आमाको नाम : अम्बिरमाया राई
पतिको नाम : निरज राई